

CSALÁD, GYERMEK, IFJÚSÁG

1998/6

VII. évfolyam

Tartalomjegyzék
1998., 6. lapszám

Szerző	Cím
Králné Szabó Piroska	Avar Bella: Elhagytál napot, holdat
Bartók Judit	Családjukból kiemelt gyerekek Finnországban
Molnár László	EGYÉVES A TÖRVÉNY
Győrki Péter	SZERZŐDÉST KÖTÖTTÜNK
Kovács Ágnes	Anyák és gyermekek a gyermekvédelemben
Magyar Gyöngyvér	„Keressétek meg azt a felnőttet, akiben a legjobban megbíztok...” A „Chicoca fája” című, gyermekek elleni szexuális visszaélések megelőzésére indult program eddigi tapasztalatai
Makai Éva	Gyermekvédelem az iskolai pedagógiai programban
Mira Lászlóné, Sófalvi Tímea, Száva Piroska	Prevenció a XV. kerületben
Prokai Judit	„Segíts Allah, csak ne ennyire!” Dr. Ranschburg Jenő Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban
Vucskó Bernadett	Susanna Millar: Játékpszichológia
Gelencsér Katalin	Családon belüli szexuális devianciák X. CSALÁDÓVÓ NYÁRI EGYETEM

Könyvespolc

Avar Bella: Elhagyta napot, holdat

„Avar Bella 1964-ben született Budapesten. Tizenkét éves volt, amikor édesanyja meghalt. Hat évig állami gondozásban volt...”

„A tizenkét éves Erdős Rita >intézetis< életének első esztendejéről szól a könyv...”

Ennyi információ a fülszövegből elég, hogy gyanakodjunk, az író saját élményeit olvashatjuk a könyvben. Ilyen értelemben Avar Bella, a tanú tart tükröt elénk, gyermekvédelemben dolgozók elé, és éppen jókor, jó időben. Most, amikor a gyermekvédelmi törvény új szemléletet ajánl, a felülvizsgálatok a régi döntések újragondolására köteleznek, itt a lehetőség az önvizsgálatra: vajon elkönnyelhetjük-e múltként a leírtakat.

Félek, hogy nem. Bár sok módszerbeli változás megtörtént, pl.: kevesebb a rács, kevesebb az intézeti pecsét a ruhákon, de vajon Erdős Ritát sorsának elviselésében jobban segítenék most?

Döbbenet találtam meg a könyv olvasása közben a választ sok szakember esettanulmányában feltett kérdésre, melyek az intézetben nevelkedő gyermekek magatartási problémáira kérdeznak rá. Nem az okok voltak megdöbbenőek, hiszen ezeket tudjuk, tanuljuk, vizsgáljuk, hanem, hogy ezt a gyerekek is tudják, és mennyivel hatékonyabban használják az önpusztításra, mint mi a segítségére.

A könyvet kötelező olvasmányként ajánlom minden gyermekvédelemben dolgozó számára, és kérem, hogy a gyermek és sorsa iránti alázattal olvassa a megdöbbenő sorokat, merthogy éppen az effajta megértés és odafordulás hiányából született ez a regény.

(Sík Kiadó, Budapest, 1998.)
Králné Szabó Piroska

Írta: Bartók Judit

Családjukból kiemelt gyerekek Finnországban

A bentlakásos gyermekjóléti intézmények rendszere

1998 augusztusában Magyarország adott otthont az IFCO (Nevelőszülők Nemzetközi Szervezete) által rendezett európai nevelőszülői konferenciának. A találkozón a finn kollégák is részt vettek, akiknek országában tekintélyes hagyományokkal rendelkező, kiterjedt nevelőszülői hálózat működik. A Család, gyermek, ifjúság testvérlapjában, a Children in Residential Care in Finland (Gyermekotthonban nevelkedő gyerekek Finnországban) című folyóiratban azonban a családjukból kiemelt és valamilyen bentlakásos intézményben elhelyezett gyermekekről és a velük végzett munkáról találhatunk írásokat. Ezekből válogatva mutatjuk be a bentlakásos gyermekjóléti intézmények finnországi rendszerét, az otthonokban dolgozó szakemberek tevékenységét és az ott alkalmazott módszereket.

A gyermekjóléti munka legfontosabb alapelve a gyermek érdekeinek védelme. Akár egyéni esetkezelésről, akár családokkal folytatott szociális munkáról van szó, elsősorban a gyermeknevelés terén kell a szülőket, illetve a gyámot támogatásban részesíteni. Elő kell segíteni, hogy felismerjék gyermekük fizikai, pszichológiai és társas szükségleteit. Az ilyen gyermekjóléti szolgáltatások többnyire nyílt gondoskodás keretében valósulnak meg. Azonban ha a problémák olyan súlyosak, hogy a nyílt gondoskodás keretében nyújtott segítség nem javít a helyzeten, és a gyermek családból történő kiemelése és intézeti elhelyezése a gyermek érdekeit szolgálja, nem szabad késlekedni a szükséges lépések megtételével.

A települési önkormányzat szociális bizottsága köteles kiemelni a gyermeket családjából, és helyettesítő ellátást nyújtani számára, ha

- a gyermek egészsége vagy fejlődése megfelelő gondoskodás vagy egyéb otthoni feltételek hiánya miatt súlyosan veszélyeztetett, illetve ha a gyermek súlyosan veszélyezteti saját egészségét vagy fejlődését valamilyen tiltott szerrel való visszaélés, súlyos törvénysértés elkövetése vagy egyéb hasonló magatartás által
- a nyílt gondoskodás nem megfelelő vagy eredménytelen
- a helyettesítő gondoskodás a gyermek érdekeit szolgálja.

A gyermek gondozásba vételének előfeltétele, hogy a fenti három kritérium mindegyike egyszerre valósuljon meg. A kiemelés előtt minden esetben alaposan meg kell vizsgálni a gyermek általános élethelyzetét, fejlődési lehetőségeit, és fel kell mérni, mennyire képesek a szülők gyermekük igényeinek kielégítésére. Ugyanazok a szabályok érvényesek, ha a szülők önként kérik, és akkor is, ha ellenzik a kiemelést.

A Finnországban jelenleg érvényes Gyermekjóléti Törvény (1984) arra is lehetőséget ad, hogy a gyermeket nyílt gondoskodás keretében helyezék gyermekotthonba vagy nevelőszülőkhöz. Ebben az esetben a kiemelés átmeneti időre szól, és a gyermek fejlődését segíti elő, illetve a gyermek és szülei/gyámja rehabilitációját szolgálja. Egyes esetekben az egész családot befogadják az otthonba, és ott biztosítják számukra a szükséges segítséget.

A nyílt gondoskodás részeként megvalósuló intézeti elhelyezés elsősorban családi krízishelyzetekben ajánlott, amikor a szülők együttműködnek és megfelelően motiváltak a szükséges szociális segítség, egyéb gondoskodás vagy rehabilitáció igénybevételére. A kiemelés idejének lejártával a legtöbb gyermek visszatér otthonába – és ez is a cél –, ám vannak, akik továbbra is gondozásban maradnak.

A gondozásba vétel folyamata

Amikor fontolóra veszik, hogy egy gyermeket kiemeljenek a családjából, és helyettesítő gondoskodásban részesítsék, a döntés előtt meg kell ismerni a gyermek érdekeit. Ehhez a korától és fejlettségétől függően figyelembe kell venni a véleményét és kívánságait, és meg kell vizsgálni a környezetet, amelyben nevelkedik. Fel kell becslülni az alternatív gyermekjóléti intézkedések hatásait a gyermek fejlődésére, illetve össze kell azokat hasonlítani a kiemelés hatásaival.

Egy 12 éves vagy idősebb gyermeknek és szüleinek vagy gyámjának illetve az őt eltartó felnőttnek joga van meghallgatást kérni. Egy 15 éves vagy idősebb fiatal a többi felnőttel egyenrangú érintett félnek tekintendő, ezért beleszólása van minden őt érintő gyermekjóléti ügybe.

Gondoskodásba vétel és intézeti elhelyezés előtt a helyi önkormányzat szociális bizottsága szükség esetén olyan szakemberekkel konzultál, akik a gyermekek testi és szellemi fejlődéséről szolgálhatnak bővebb információval. Leggyakrabban gyermekorvosoktól, nevelési tanácsadók munkatársaitól illetve pedagógusoktól kérnek szakvéleményt.

Ha egy 12 éves gyermek vagy a szülei ellenzik a kiemelést, illetve ha valamelyik fél nem sikerült meghallgatni, a döntést a tartományi közigazgatási bíróságnak kell 30 napon belül jóváhagynia.

Ha egy gyermek közvetlen veszélyben van, vagy valamilyen más okból sürgős elhelyezést igényel, nem szükséges a bírósági jóváhagyás. A rendkívüli gondoskodásba vételt 14 napon túl meg kell szüntetni, ha addig nem veszi kezdetét a nem sürgős esetekben szokásos kiemelési eljárás. A rendkívüli elhelyezés maximum 30 napig tarthat, és csak nagyon indokolt esetekben hosszabbítható meg maximum újabb 30 nappal.

Adatok

Finnországban évente 20 000 gyermek részesül valamilyen gyermekjóléti szolgáltatásban (ez a 18 év alatti gyermekek 1, 5%-a), közülük 8000-et emelnek ki a családjából. A kiemelt gyerekek valamivel több, mint a fele kerül nevelőszülőkhöz, a többiek pedig gyermekotthonokba.

A kiemelések kétharmadának kezdetén feltételezik, hogy hosszú távú megoldásról van szó, azonban a szülőkkel közösen megtervezett, rövid távú gondoskodásba vétel is egyre gyakoribbá válik, csakúgy, mint a krízishelyzetekre visszavezethető sürgős elhelyezés.

A gondoskodásba vétel mögött meghúzódó legáltalánosabb okok a következők: a szülők tiltott szerhasználata, elhanyagolás, a szülők pszichológiai problémái, gyermeknevelési nehézségek, családi konfliktusok. A kiemelés történhet a gyermek magatartása miatt is, ilyenkor főleg iskolai problémákról illetve törvénysértésekről van szó.

Az összes kiemelés 90%-a az érintettek beleegyezésével zajlik. Noha a kiemelési ügyek száma nem emelkedett; az ellenzett kiemeléseké csaknem duplájára nőtt az utóbbi öt évben, és mostanra eléri a 20%-ot. A beleegyezés hiánya nagyrészt a 15 évnél fiatalabb gyerekek

eseteire jellemző, 60%-ban pedig 7 évnél fiatalabb gyerekeket érint (Finnországban 7 éves kortól kezdődik az iskolakötelezettség).

Ennek az emelkedésnek egyik oka az lehet, hogy – a szociális munkával szemben megfogalmazódó kritikák következtében – élenkebbé váltak a gyermekjóléti intézkedésekre adott tiltakozó reakciók. Másrészt a kliensek jobbiztonságának növekedése is szerepet játszhatott a folyamatban. Egy 1990-es törvénymódosítás különleges hangsúlyt fektet a kliensek véleménynyilvánításhoz való jogára, és megkönnyíti a kiemelés ellenző érintettek számára, hogy meghallgatás keretében ismertessék az álláspontjukat. Részben emiatt derül ki gyakrabban, hogy a kliensek nem értenek egyet a kiemeléssel, és így a tartományi közigazgatási bíróságnak kell jóváhagynia a döntést.

Gondozási terv

Minden gyermekjóléti esetben – akár egyéni esetkezelésről, akár családokkal folytatott szociális munkáról van szó – kötelező gondozási tervet készíteni, kivéve, ha a kliens csak átmeneti tanácsadást vesz igénybe. A terv elkészítése során az ügyben érintettek a szociális munkás segítségével felméri a helyzetet, és próbálnak közösen alternatív megoldási módokat találni. A gyermek, a szülei/gyámja és gyermekotthoni elhelyezés esetén a gondozásban részt vevő személyek valamennyien az érintettek közé tartoznak. A gondozási terv egyik célja, hogy hosszú távon biztosítson támogatást a kliens számára.

A terv tartalmazza a célokat, az eszközöket és a becsült időhatárt, amelyen belül a kitűzött célt el kell érni. Pontosan meghatározzák benne a gyermek érdekeit, és előrevetítik az intézkedések valószínű következményeit a gyermek fizikai és szellemi fejlődésére. A tervnek arra is ki kell térnie, hogy milyen időközönként szükséges az ismételt állapotfelmérés.

Ha a gyermeket kiemelték a családjából, a tervnek tartalmaznia kell a gondozás céljait, a támogatás és segítség speciális formáit, amelyekre a gyermeknek, a szüleinek vagy a nevelőszüleinek szükségük van, a gyermek szüleivel vagy más közeli hozzátartozóival való együttműködés mikéntjét, az utógondozásra vonatkozó elképzeléseket, valamint szükség esetén egy külön nevelési és terápiás tervet.

A helyettesítő gondoskodás formái

A helyettesítő gondoskodás megvalósulhat nevelőszülőknél vagy gyermekotthonban történő elhelyezés által, illetve bármilyen más, a helyzetnek megfelelő formában, amelyre példaként említhetjük a támogatott, önálló lakhatási lehetőséget vagy annak az elősegítését, hogy a szülők a kiemelt gyermekkel közös lakóegységben élhessenek.

A lakóegységek közé a gyermekotthonok, az ifjúsági otthonok, a javítóintézetek és egyéb hasonló létesítmények tartoznak. Finnországban kb. 180 gyermekotthon található, ezeknek kétharmadát települési önkormányzatok vagy városok föderációi tartják fenn, a többit, pedig nonprofit szervezetek működtetik. Javítóintézetből 12 van: 10 állami és 2 magán. Az intézeti férőhelyek száma 2800, ám ez folyamatosan csökken.

„Valamennyi bentlakásos ellátást nyújtó létesítményre ugyanaz a szabályozás vonatkozik. A javítóintézetek esetében van azonban egy külön szabály: 12 évesnél fiatalabb gyermeket csak szüleivel vagy gyámjával, illetve az őt ellátó felnőttel együtt helyezhetnek javítóintézetbe.

Az utóbbi években egyre több, a nevelőotthoni és a nevelőszülői gondoskodás között átmenetet képező, kisméretű lakóegységet hoztak létre az országban. A legtöbb ilyen

intézményt két vagy több személy működteti, akik közül legalább egy rendelkezik a megfelelő képzettséggel. Az ellátott gyerekek száma általában 4 és 7 között mozog.

Az ellátás tartalma és körülményei

Azt követően, hogy egy gyermeket kiemelték a családjából, az önkormányzat szociális bizottsága határoz az ellátásáról, az oktatásáról, fejlődésének nyomon követéséről és a lakóhelyéről. A szüleit (vagy az őt ellátó felnőttet) továbbra is megilleti a szülői felügyeleti jog.

A helyettesítő gondoskodásban részesülő gyermeknek joga van kapcsolatot fenntartani a szüleivel. A Gyermek Kiemeléséről és a Kapcsolattartásról szóló Törvény (1984) kimondja, hogy:

„A helyettesítő gondoskodás célja, hogy a gyermek számára biztosítsa az egyéni igényeinek és elképzeléseinek megfelelő, kiegyensúlyozott fejlődést, elősegítse a szoros és szeretetteljes emberi kapcsolatok kialakulását, elsősorban a gyermek és szülei között.”

„A gyermeket jó színvonalú nevelésben és gondoskodásban kell részesíteni, és biztosítani kell számára a korának és érettségének megfelelő védelmet és támogatást. Biztonságot nyújtó és motiváló környezetben kell felnevelni, és lehetővé kell tenni, hogy azt tanulja, amihez kedve és tehetsége van.”

„A gyermeket megértéssel, védelemmel és szeretettel kell körülvenni. Nem elnyomni, testileg fenyegetni vagy más módon megalázní. Önálló, felelősségteljes felnőtté érésében biztatni és támogatni kell.”

Egy intézményen belül egy vagy több lakóegység lehet, melyeknek mindegyikében maximum 8 gyermek vagy fiatal élhet. Egy egyetlen épületből álló létesítmény maximum 24 gyermeknek/fiatalnak adhat otthont. Az intézmények háromnegyedének esetében a lakóegységek mérete megfelel az előírásoknak.

Valamennyi lakóegységnek megfelelő személyzettel kell rendelkeznie: egy-egy lakóegységben legalább 5 nevelőnek és pedagógusnak kell dolgoznia.

Szinte minden intézményben vannak ún. „egyéni nevelők”, akiknek felügyelete alá egy, de maximum két „saját” gyermek tartozik. Elsősorban ők felelősek ezeknek a gyerekeknek a neveléséért, oktatásáért.

A gyermekjóléti intézmények célkitűzései és szolgáltatásai meglehetősen sokfélék. A legtöbbjük hosszú távú ellátást nyújt mindenféle korú gyerekek és fiatalok számára. Vannak, ahol krízisintervenciót végeznek sürgős esetekben. Az utóbbi években a szolgáltatást több helyütt kiterjesztették a családok bentlakásos ellátására is.

A létesítmények szolgáltatási köre folyamatosan bővül: egyre több helyen működtetnek támogatott, önálló lakásokat, családrehabilitációs és krízisotthonokat, sőt nappali ellátást nyújtó házakat is.

A szakemberek mostanában növekvő figyelemmel fordulnak a bentlakásos ellátás tartalma felé. A hangsúlyt a tartós emberi kapcsolatokra, a függetlenség és a kezdeményezőkézség támogatására, illetve a családokkal folytatott szociális munka mindenféle fajtájára helyezik.

Együttműködés a családokkal

A szülőkkel vagy gyámokkal történő együttműködés az önkormányzat szociális bizottságának feladatkörébe tartozik. Ez mindenek előtt azt jelenti, hogy a bizottság munkatársai segítenek a családoknak javítani életkörülményeiken, kapcsolatot tartani

gyermekükkel, és konzultálnak velük a gyermeket érintő kérdésekben. Az együttműködés már az előkészítő fázisban megkezdődik, amikor a nyílt gondoskodást nyújtó szakember, a szülők és a befogadó intézmény munkatársa megtervezi a kiemelés folyamatát.

A családjából kiemelt gyermek számára biztosítani kell a fejlődéséhez elengedhetetlenül szükséges, folyamatos és biztonságot nyújtó emberi kapcsolatokat. A kapcsolattartáshoz való jog azt jelenti, hogy a gyermek bizonyos időt otthon tölthet, meglátogathatja a barátait és a rokonait, a szülők bejárhatnak az otthonba, és részt vehetnek a gyermek nevelésében és ellátásában. A gyerek és a szülők közösen tervezhetnek szabadidős programokat is. A telefonálás – kifelé és befelé – szintén a kapcsolattartás egy formája.

Az önkormányzat szociális bizottsága támogatja és elősegíti a gyermek kapcsolatát szüleivel, például úgy, hogy hozzájárul az utazási költségekhez, megszervezi a szállást és az ellátást, illetve más gyakorlati segítséget nyújt.

A szülőkkel vagy egyéb, a gyermekhez közel álló személyekkel való kapcsolattartás korlátozható, ha az egyértelműen veszélyt jelent a gyermek fejlődésére vagy biztonságára, illetve ha veszélyezteti a szülők, a nevelőszülők, más gyermekek vagy az otthonban dolgozó személyzet biztonságát. Azonban ilyen megszorítást csak abban az esetben lehet bevezetni, ha mindenképpen szükség van rá, azaz ha a veszélyt semmilyen más módon nem lehetett elhárítani vagy enyhíteni.

Utógondozás

A helyettesítő gondoskodás megszűntekor a szociális bizottság köteles utógondozást szervezni a gyermek ellátásáért felelős személy számára, mindaddig, amíg a gyermek be nem tölti a 21. életévét.

Az utógondozás célja az, hogy az eredmények tartósak legyenek. Az utógondozás tartalma önkormányzatonként változik, segítséget nyújtanak a munka- és lakáskeresésben, továbbképzési támogatást biztosítanak. Bizonyos esetekben a nevelőszülői vagy a bentlakásos elhelyezés folytatódik.

Milyen a jó gyermekotthon?

– Gyerekek fogalmazásai –

„Egy jó gyermekotthonban klassz lenni, és mindenki jól kijön a másikkal, és meg lehet beszélni a dolgokat. Ha baj van, közösen találunk megoldást. Megbízhatunk egymásban, nem cukkoljuk a másikat, és téged sem cukkol senki. Jó lenne, ha több lány lenne, mert most én vagyok itt az egyetlen. És időnként szeretnék egy kis magánéletet is. Az ember néha a saját gondolatait se hallja. Azt kívánom, bár csak mindannyian barátok lennénk, mert akkor nem kéne mindig butaságokon veszekedni. Jó lenn több zsebpénz is, heti 48-cal nem megyünk valami sokra.”

„Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy tízéves kislány, Miri. Boldogan élt otthon az anyukájával, a bátyjával, Jannal és a húgával, Tinával. Apu elment, amikor Miri még csak kislánya volt, és anyunak egyedül kellett gondoskodni róluk. Anyu rengeteget dolgozott, és egy esős őszi napon becsavarodott, és el kellett mennie kezelésre. A gyerekeknek megintézetbe kellett menniük. Már egyszer voltak intézetben, kivéve Tinát, aki még csak három éves volt. Gyorsan hozzászoktak az új otthonhoz, és Miri hamarosan új barátokat talált magának. Jan. Tina és Miri boldogok voltak az új otthonukban, csak Miri nem szeretett mosakodni lefekvés előtt (de a nevelő, ki tudja miért, ragaszkodott hozzá). Még egy dolog nem tetszett neki, amikor egyszer a folyosón játszottak (igaz, ez nem sokszor fordult elő),

kirakták szépen a játékokat, és egy felnőtt egy másik csoportból keresztül gázolt rajtuk, és minden tönkre tett. Miri szerint egy gyermekothonnak szépnek, biztonságosnak és békésnek kell lennie. Az allergiás gyerekeket külön csoportba kellene tenni, a többieket meg egy rendesbe, ahol tarthatnának állatokat (vagy legalább spórolhatnának rá). Akkor megtanulnának felelősséget vállalni egy állatért, és élveznék, hogy gondoskodhatnak róla.”

Közösségi otthonok

A közösségi otthonokban (amelyeket korábban javítóintézeteknek hívtak Finnországban) olyan gyerekek és fiatalok élnek, akiknek iskolai problémáik vannak, valamilyen törvénysértést követtek el stb. Az otthon célja, hogy segítsen a diákoknak megtalálni a helyüket a közösségben. Házimunka, tanulás, szabadidős programok, csoportfoglalkozások és családorientált szociális munka – ezek a tevékenységek javítják az önértékelést, és segítik az önálló, felelősségteljes felnőtté válást.

Az első finnországi javítóintézetek kb. száz évvel ezelőtt alakultak. Akkoriban a börtönhálózathoz tartoztak, és csakis bírósági ítélet alapján helyezhettek valakit javítóintézetbe. Az 1920-as években módosították a rendszert, amikor is az egyik javítóintézetet átalakították fiatalkorúak börtönévé, a többit, pedig a szociális hatóságok rendelkezésére bocsátották

Az 1984-es finn Gyermekvédelmi Törvény rendelkezése a javítóintézeteket gyermekjóléti létesítményekké minősítette, és a többi bentlakásos nevelőotthon közé sorolta. Azóta nevezik ezt a fajta intézményt közösségi otthonnak.

Jelenleg tíz állami (215 férőhely) és két magán (129 férőhely) közösségi otthon van Finnországban. A feladatuk az, hogy súlyos tüneteket mutató serdülők számára gondoskodást és tanulási lehetőséget nyújtsanak. Hosszú évek óta segítik őket új életstratégiák elsajátításában. A középiskolai oktatás is az otthonon belül zajlik.

Korábban az elkülönítés volt a gyakorlat: külön otthonban éltek a lányok és a fiúk. Mostanra csaknem valamennyi intézmény koedukált lett.

Ezzel párhuzamosan felhagytak a tünetek szerinti specializálódással is, és a diákok a családjuk lakóhelyéhez legközelebbi otthonba kerülhetnek. Így az intézmény számára sokkal könnyebb az együttműködés a családokkal, és a diákoknak is egyszerűbb megoldani a hétvégi eltávozásokat. Ugyanakkor lehetetlen elkerülni, hogy néhányan az otthonuktól több száz kilométerre kapjanak helyet, aminek az az oka, hogy Finnország egyes területein igen kicsi a népsűrűség.

Szoros együttműködés a családokkal

A gyerekek nagy része 13-15 évesen kerül az otthonba, és 16-17 évesen költözik ki. Az állami fenntartású otthonokban az átlagos gondozási idő valamelyest hosszabb egy évnél.

A fiúkra jellemző, hogy csaknem minden esetben van törvénysértés a múltjukban – ez legtöbbször gépkocsi lopás. A bekerülés előtt sokan küszködtek iskolai problémákkal. A fiatalok kb. fele már megjárta valamilyen más bentlakásos gyermekjóléti intézményt, vagy valamennyi időt nevelőszülőknél töltött.

Az elhelyezést különös körültekintéssel készítik elő. A fiatal szüleivel együtt körbevezetik az intézményben, azután időt adnak neki, hogy végiggondolhassa a dolgokat. Előfordul, hogy a látogatás alatt lezajlott beszélgetésnek köszönhetően a család kezdi tisztábban látni, a problémákat, és inkább a nyílt gondozás vagy a terápia mellett teszik le a voksukat.

Bekerüléskor valamennyi fiatal számára gondozási tervet készítenek, amelynek célkitűzései irányulhatnak a serdülő magatartásproblémáira vagy a családi gondokra vagy mindkettőre.

Néhány közösségi otthonban a hagyományos nagy létszámú csoportok helyett kisebb, családi otthonokat alakítottak ki, amelyekben a gondozók saját családjukkal és 4-6 fiatalal élnek együtt.

Így a serdülők egyszerre élvezhetik a nevelőszülői gondoskodásra jellemző előnyöket, és részesülhetnek a közösségi otthon szakembereinek speciális támogatásában.

A többi közösségi otthonban még mindig maximum 8 fiatal befogadó csoportokkal dolgoznak. Szinte valamennyi létesítmény rendelkezik különálló lakásokkal, ahol a fiatalok az önálló életet gyakorolhatják.

Minden közösségi otthonnak van saját középiskolája. A gondozók és a pedagógusok szoros együttműködése biztosítja a fiatalok átfogó rehabilitációját. Lehetőség van rá, hogy egy fiatal csak az iskolába járjon be az otthonba, és a saját családjával éljen, de az ellenkezője is előfordul: ilyenkor az otthonban lakó fiatal „egy kinti iskolában tanul.

A közösségi otthonok jelentős összegeket fordítanak szabadidős tevékenységekre. Valamennyiről elmondható, hogy jól ellátott sportolásra vagy különféle hobbik üzésére alkalmas létesítményekkel és eszközökkel. Ezen kívül gyakran szerveznek kirándulásokat, külföldi utazásokat is.

Az utóbbi időben a közösségi otthonok – a többi gyermekjóléti intézményhez hasonlóan – családcentrikusabbak lettek. A családokkal való együttműködés igen szoros, az otthon munkatársai segítenek a családtagoknak leküzdeni problémáikat. A gyerekek a lehető leggyakrabban töltik otthon hétvégéiket, néhány helyen minden hétvégére hazautaznak.

Pszichoszociális rehabilitáció

A közösségi otthonok aktív munkakapcsolatot tartanak fenn gyermekpszichológusokkal és pszichiáterekkel. A fiatalok nagy része járt a bekerülést megelőzően terápiára, vagy feküdt valamennyi ideig pszichiátriai osztályon. Az egyéni pszichoterápia néhányuk esetében tovább folytatódik az otthonban is. A kezelés lehet gyógyszeres vagy terápiás, illetve a kettő kombinációja. A pszichoszociális rehabilitáció valamennyi otthonban a legalapvetőbb célkitűzések egyike.

Utógondozás

Ha egy fiatalember elhagyni készül az otthont, távozását igen körültekintően készítik elő. Már az érkezésekor kidolgoznak egy gondozási tervet, amelyben meghatározzák, hogy mennyi időt szükséges előreláthatólag az otthonban töltenie. Mialatt a fiatal az otthonban él, a tervet folyamatosan alakítják, finomítják, úgy, hogy közben a távozás utáni kilátásaira is gondolnak.

Sok fiatal hazatér a családjához, ahol a családorientált szociális munkának köszönhetően gyakran rendeződik a helyzet. Más esetekben a fiatal és a család érdekei is azt kívánják, hogy a korábbi gondozott önálló életet kezdjen.

Az elmúlt években több helyen is előfordult, hogy az önkormányzat nonprofit szervezetekkel karöltve számos lakást szerzett meg a bentlakásos gyermekintézményekből kikerülő fiatalok számára. Általában egy civil segítő is lakik a közelben vagy ugyanabban a lakótömbben.

Korlátozó intézkedések

A közösségi otthonok csak épp annyira zárt intézmények, mint bármely más gyermekjóléti létesítmény. A finn Gyermekjóléti Törvény meghatározza azokat az eseteket, amelyekben jogos lehet bizonyos kényszerű intézkedések meghozatala. Az elkülönítés és a szabadság korlátozása megengedett a közösségi otthonokban, de csakis akkor, ha arra nevelési szempontból feltétlenül szükség van.

Egy fiatal csak akkor lehet elkülöníteni, ha ön- és közveszélyes – például, ha alkohol befolyása alatt agresszívvá válik. Az elkülönítés ideje alatt a fiatalnak lehetőséget kell adni arra, hogy a történetet megbeszélhesse az otthonban dolgozó szakemberrel. 1984-es hatályba lépése után a finn Gyermekjóléti Törvény radikális változásokat hozott az elkülönítési gyakorlatban.

Egy fiatal mozgásszabadságát szintén korlátozni lehet intézeti tartózkodása alatt. Megtilthatják, hogy elhagyja az otthon területét, vagy korlátozhatják egyéb módon is, de az ilyen korlátozások csakis határozott időre szólhatnak.

Az Ylane Közösségi Otthon

Az Ylane Közösségi Otthon a tíz állami közösségi otthon egyike Finnországban. Az ország déli részén helyezkedik egy tó partján. 1943-ban leány-nevelőintézetnek építették, és a mostani rendeltetésének 1979-ben adták át.

Jelenleg 22 fiú és lány befogadására alkalmas. 33 alkalmazottat foglalkoztat – közülük 12 nevelő, négy, pedig tanár az otthonhoz tartozó speciális általános iskolában.

„Mindenekelőtt családorientált szociális munkát végzünk. Azt szeretnénk elérni, hogy a szülők is részt vegyenek a nevelésben, hiszen a családon belül is változásokat kell elindítanunk. Egy gyerek hiába tölt itt átlagban 18 hónapot és viselkedik jól, ha otthon minden marad a régiben” – vallja Seppo Laine, az otthon igazgatója.

A kert, az üvegházak, a házat körülölelő természet rengeteg tennivalót kínál a fiatalok számára. Sziklamászás közben vagy kenutúrák alatt pozitív irányba terelhetik felesleges energiáikat, és próbára tehetik magukat.

„Azt mondják, a tétlenség minden baj forrása. Ha a felnőttek nem kínálnak a gyerekeknek semmilyen tennivalót, a gyerekek keresnek valamit maguknak, és az eredmény nem mindig pozitív” – mondja Risto Nuppola pszichológus, igazgatóhelyettes.

SINUT – Állami gondoskodásban élő fiatalok finnországi szervezete

A SINUT 1992 januárjában jött létre, és tagságát gyermekotthonokban, ifjúsági nevelőotthonokban és nevelőszülőknél élő gyerekek alkotják. Az szervezet egyik célja az, hogy a gyerekeknek több beleszólása legyen a helyettesítő gondoskodás folyamatának alakulásába.

„A SINUT megalapítása nevelt gyermekek és nevelőszülők ötlete volt” – mondja Marjatta Weckström gyógypedagógus, a szervezet kontaktszemélye, aki maga is 12 éve nevelőszülő, és hét nevelt gyermeke van.

A SINUT elsődleges célja, hogy elősegítse a gyermekotthonokban, ifjúsági nevelőotthonokban és nevelőszülőknél élő gyerekek önállóvá válását. Ugyanakkor lehetőséget teremt arra is, hogy a fiatalok hallathassák a hangjukat, és részt vehessenek a helyettesítő gondoskodás különböző típusainak továbbfejlesztésében.

„Egy további cél, hogy nagyobb publicitást kapjon a helyettesítő gondoskodás, ahogyan azt a gyerekek látják, és hogy az emberek figyelmét ezekre a kérdésekre irányítva a közvéleményt az ifjúság mellé állítsuk” – folytatja Marjatta Weckström. „A politikusokra és a hatóságok képviselőire nyomást kell gyakorolni annak érdekében, hogy tekintetbe vegyék ezeknek a fiataloknak a véleményét a gyermekjóléti rendszer fejlesztésekor.”

A felnőttek háttérbe húzódnak

A SINUT a Finn Családvédelmi Szövetség tagszervezete. A Szövetséggel és más szervezetekkel közösen képzéseket indít fiatalok és nevelőszülők számára. Tervezik szemináriumok és konferenciák lebonyolítását, kirándulások (sítábor, országjárás stb.) szervezését.

A szervezetnek saját telefonügyelete van. A fiatalok gondjaikkal a kontaktszemélyhez, Marjattához fordulhatnak telefonon keresztül vagy levélben.

A szervezet 13 és 25 év közötti gyerekeket és fiatalokat vár tagjai közé, akik nevelőszülőknél illetve nevelőotthonokban élnek vagy éltek.

Nevelőszülők vér szerinti gyermekei is lehetnek tagok. A SINUT igazgatóságába is beválaszthatják őket, de csak olyan arányban, hogy ne ők alkossák a többséget.

A felnőttek arra törekszenek, hogy idővel kiegészítő szerepbe húzódjanak majd vissza. Azonban a szervezet indulásakor szükség van rájuk, amíg a fiatalok elegendő tapasztalatra nem tesznek szert, az egyesületi munkát illetően.

„A fiatalok ezidáig még nem tudtak önállóan gyűléseket szervezni. Tervezzük, hogy képzés keretében fogjuk őket megismertetni különféle szervezési és konferenciarendezési technikákkal” – mondja Marjatta. „Ezáltal az Önbecsülésük is növekedni fog.”

„Kezdetben csak egy kisebb aktív maggal dolgoztunk – ezek a fiatalok nemzetközi találkozókra is részt vettek, és megtanulták, hogyan működnek hasonló szervezetek külföldön. A SINUT együttműködik más északi országok testvérszervezeteivel, és a Nevelőszülők Nemzetközi Szövetségének (IFCO) is tagja.

Szociális munka családokkal

A családokkal folytatott szociális munka a 80-as években kezdett elterjedni a finnországi gyermekjóléti intézményekben. A célja az, hogy a kiemelt gyerekek családjában a pozitív működéseket, a család erősségeit hangsúlyozva arra biztassa a tagokat, hogy létrehozzák a gyerek hazatéréséhez szükséges változtatásokat.

A családorientált szociális munka 1984. körül vette kezdetét, amely elsősorban az új Gyermekjóléti Törvény rendelkezéseinek volt köszönhető. A gyermek- és közösségi otthonokban folyó munka eredményességének javítására törekvő kutatások kimutatták – és a szakmai vita is erre a következtetésre vezetett –, hogy a család rendkívül fontos szerepet játszik a gyermek fejlődésében.

Megfigyelték, hogy azok a gyerekek, akiknek a szülei ellenezték az intézeti elhelyezést, képtelenek voltak beilleszkedni az otthonban. Náluk csak átmeneti sikereket lehetett elérni.

Korábban az volt az általánosan elfogadott nézet, hogy a probléma forrása a gyerek. A család hatását figyelmen kívül hagyták. Nem ismerték még fel, hogy egy gyerek viselkedése mindig tükrözi családjának értékeit, normáit és attitűdjeit.

Ezért alakult ki tehát az igény a családokkal folytatott szociális munkára.

1985-ben beindult a családorientált szakemberképzés, és az irányzat fokozatosan teret nyert országszerte. A képzés elméleti háttérét az intenzív (rövid távú) esetkezelés és annak számtalan változata adta.

A problémafókuszú gondozás után áttértek a megoldáskeresést előtérbe helyező módszerekre. A patológikus és deviáns működések kutatásáról a hangsúly a közösség erőforrásainak és meglévő képességeinek fejlesztésére került.

Cél: a család pozitív működéseinek megerősítése

Az intenzív esetkezelésnek ugyanannyi variációja létezik, ahány családgondozó csak dolgozik a szakmában. Azonban bizonyos alapelvek valamennyi családorientált gyermekjóléti intézményben feltétlenül mindig érvényre jutnak:

- A problémák általában átfordítódnak emberi interakciókba. A különböző családi rendszerekben a családtagok interakciós mintázatokat fejlesztenek ki és tanulnak meg. Meg kell figyelni, hogy melyek azok az interakciók, amelyek fenntartják a diszfunkcionális családi működést, majd meg kell győzni a családtagokat, hogy a változtatás igenis lehetséges.
- A családgondozónak a lehető legtöbbet kell megtudnia a problémás működéshez kapcsolódó interakciókról, fel kell mérnie a változások maximális körét, de legfőképpen azt, hogy a család milyen erőforrásokkal rendelkezik a változások feldolgozásához.
- Hinni kell abban, hogy minden család/kliens vágyik a változásra. A szociális munkás feladata, hogy segítsen a családnak a tagok elképzeléseinek és képességeinek megfelelően változni, ugyanakkor arról sem szabad megfeledkeznie, hogy a gyermek egészséges fejlődése rendkívül sokféle családi rendszerben is lehetséges.
- Fel kell mérni és meg kell szilárdítani a család erős oldalait. Ezáltal növekszik a család önbecsülése, és erősebb lesz a hite a változásban.
- Az „itt és most”-ra kell koncentrálni.
- Fontos a rugalmasság és a kreativitás. Ez a családi üléseken részt vevő valamennyi szakemberre vonatkozik, csakúgy, mint a családorientált szociális munka módozataira és az alkalmazott módszerekre.
- A családokkal folytatott szociális munka nem csökkenti az egyéni esetkezelés jelentőségét a bentlakásos intézményekben.

Együttműködés a családokkal

Amikor egy gyermek valamilyen bentlakásos otthonba kerül, az ottani személyzet átmenetileg átveszi a szülők egyes funkcióit. Az intézmény munkatársainak feladata, hogy kielégítsék a gyermek alapvető fizikai, érzelmi és társas igényeit, ők kontrollálják a gyermeket, szabályozzák a viselkedését, és határozzák meg a korának és érettségének megfelelő magatartási kereteket.

A gondozás célja a szülők segítése abban, hogy visszanyerjék szülői szerepüket, amelyet csak szoros együttműködéssel lehet megvalósítani.

A szülőkkel való együttműködés számos módszerét alkalmazzák a különféle bentlakásos intézményekben:

- az egész családot (a testvéreket is) befogadják az otthonba, és a család egésze számára készítenek gondozási tervet

- csak a gyermek kerül az intézménybe. és a szülői szerepet időlegesen a személyzet gyakorolja. A szülők – és a gyermek – családterápiában vesznek részt az intézményen belül
- az egész család családterápiára jár az intézetbe. Ez egy nyitott gondozási forma, amelynek célja a gyermek kiemelésének megelőzése
- a szülők csoportüléseken vesznek részt az intézményben, ahol hasonló helyzetben lévő szülőtársaikkal beszélhetik meg a problémáikat
- az otthonok tábort is szerveznek a gyerekek és szüleik számára, ahol a különböző programok közben alakítani lehet a családi interakciókat
- a családterapeuta és a gyermek egyéni gondozója felkeresi a szülőket a lakásukban, elbeszélget velük a helyzetről és a mindennapi gondokról, és tanácsokkal látja el őket.
- esetkonferenciákat szerveznek az intézményben, amelyen valamennyi érintett személy részt vesz. A cél az, hogy a szülők folyamatosan visszajelzést kapjanak a gyermekükről, és hogy az érintettek megegyezzenek a gondozás fókuszában és céljaiban.
- a szülők ellátogathatnak az intézménybe, vagy a szabadságukat is ott tölthetik, miközben részt vesznek a gyermek gondozásában és a napi teendőkben.

A zárt és a nyitott gondoskodás közötti kooperáció szükségessége

A gyerekek megfelelő gondozása nem lehetséges akkor, ha elválasztjuk őket a családjuktól. Ez a családra is vonatkozik: nem szabad elválasztani őket attól a helyzettől, amelyben élnek, és amelynek szerves része a különféle hatóságokhoz fűződő kapcsolatuk is. „Szükséges tehát a sokrétű kooperáció” – vallja Tarja Niittyaro, aki a Halikko Gyermekotthon szociális munkása. Tarja rengeteg tapasztalattal rendelkezik az ilyen típusú együttműködéssel kapcsolatban.

„A kooperatív interakciók során kinyílunk a másik felé, és ő is felénk. Más szóval az együttműködést az egyének szintjén valósítjuk meg. Ez egy olyan fajta bizalmat igényel, amely engedi belátni a másik gyengéit és erősségeit egyaránt. Az, hogy különbözőek vagyunk, nyereségként is felfogható, ugyanakkor egyszerre nehezíti és kiteljesíti a kapcsolatot” – hangsúlyozza Tarja.

Arra is felhívja a figyelmet, hogy az együttműködés megvalósítása időigényes folyamat, és mindkét félnek többször is el kell látogatnia a másikhoz. A gyermekotthon személyzete ellátogathat különböző szociális szolgáltatásokat nyújtó irodákba, és a barátságos hangulatú otthonba is bátran hívhatnak látogatókat más szervezetektől egy kis eszmecserere.

„Ahhoz, hogy az együttműködés sikeres legyen, naprakész információval kell rendelkezni egymás munkájáról. Nem árt, ha reális elképzeléseink vannak arról, hogy a többi szolgáltató mire képes, így elkerülhetők a túlzott elvárások egymással szemben. A szakemberek legtöbbször csakis egy mélyreható beszélgetés nyomán értik meg és fogadják el egymás eltérő véleményét, és elejét lehet venni az olyan szóbeszédnek, hogy: azok nem kérnek a nehéz esetekből, vagy meg akarnak szabadulni attól a gyerektől.

Tarja szerint az erős fluktuáció, az önelégültség, a féltékenykedés a kliensek miatt és az egyes szakembercsoportok közötti rivalizálás gátolja a közös munkát. Gyakran csak önmagunkban vesszük észre az értéket, másokban nem. Így nem sok esély marad az együttműködésre.

„Egy zárt intézmény nem végezhet jó munkát. Nincs elég rálátása a dolgokra. A cél maga is homályos lehet, és a feladat elvégzetlenül marad.”

„A sikeres együttműködés mindenképp lehetővé teszi a szakember számára, hogy a saját munkájára koncentráljon. Vagyis nem kell tanárként vagy nyitott gondoskodást nyújtó szakemberként is dolgoznia. Viszont szélesebb perspektívát ad, és lehetővé teszi, hogy reálisan értékelje a helyzetet. Így tovább lehet lépni, hiszen az eset jó kezében van, és a megfelelő irányban halad. Ezen felül azt is tudja, honnan és hogyan kérhet információt, tehát az információ hiánya vagy csekély mennyisége nem gátolja meg a szituáció alapos megismerését.”

Forrás: Children in Residential Care in Finland, The Central Union for Child Welfare/The Consultative Committee on residential Care, 1992, cím: Armfeltintie 1, 00151 Helsinki, Finland.

Mariti Kemppainen, Soila Niklander, Anniki Alho és Anne Hujala írásai alapján

Írta: Molnár László

EGYÉVES A TÖRVÉNY

A gyermekvédelmi rendszer egészének átalakításáról szerzett tapasztalataink még rendezetlenek, feldolgozatlanok és korántsem teljes körűek. Talán jobb lenne még halogatni az írást, de az egy éves évfordulón különös volna a hallgatás. Azért is nehéz a véleményalkotás, mert az 1997. évi XXXI. törvény nem reformtörvény, hanem radikálisan újat hozó törvény, amely egyaránt érintette az alapellátást, a hatósági munkát és a szakellátást. A rendszer minden pontját egyidejűleg kell figyelnünk. Az egyes szakmai normák bevezetéséről, a felülvizsgálatokról, az intézményrendszer átalakításáról más-más határidőkkel rendelkezett a jogszabályalkotó, ezért csak „részidős eredményeink” vannak, s azok is jószerivel mennyiségi mutatók. Igyekszem objektív lenni, de mondán dómat, tudom, nem alapozhatom elemzésekre, mert ilyenek még nem készültek.

Eltérő az önkormányzatok viszonya a törvényhez, s bár mindenki az anyagi források szűkösségéről beszél, nem igazán látszik igazolhatónak, miszerint ott tartanak előbbre, ahol jobbak az anyagi kondíciók. Megyei és települési önkormányzatoknál egyaránt igaznak tűnik, hogy a képviselőtestületek és a helyi szakmai lobby szemlélete mennyire meghatározó abban például, hogy a határidők lejárta előtt rohammunkában hoznak létre gyermekjóléti szolgálatokat, vagy szerveznek át gyermekotthonokat, általános iskola- és diákotthonokat, pusztán formailag eleget téve a jogszabályi kötelezettségnek, vagy a törvény szellemét szem előtt tartva a szolgáltatást használókra, a családok, a gyermekek szükségleteire szabják a tennivalókat. Mindannyian emlékszünk, amikor két megyében is főszerűsítették a hivatásos nevelőszülői rendszert takarékosági okokból. Az egyik esetben nem sokkal a törvény elfogadása előtt, s épp ezért volt irritáló. A másik esetben már elfogadott törvényünk volt, amely kifejezetten a nevelőszülői nevelést részesíti előnyben. Mit is jelent az utóbbi eset? Azt, hogy a törvény szellemének súlyos megsértése nem minősül jogszabálysértésnek.

Figyelmünk a törvény pilléreire összpontosul. Nevezetesen a gyermekjóléti szolgáltatásokra és a megelőzést szolgáló valamennyi alapellátásra. Ezek hatékonyságán és hatásosságán áll, vagy bukik minden. A helyi társadalom is ezen méri a törvény erejét. Ettől függ, hogy a gyámhivataloknak mennyi munkájuk lesz, és hány gyermek kerül a szakellátásba. Biztató, hogy csökkenni látszik a beutalások száma. Ehhez képest csak másodlagos az az egyébként jelentős kérdés, hogy vajon szakmailag mennyire függetlenek a gyámhivatalok, amikor például munkáltatójuk, azaz a jegyző átmeneti nevelésbe vételi javaslatának megalapozottságát mérlegelik. (Nem is tudom, mit kell gondolnunk arról a bélyegzőlenyomatról, amelyen ez áll: ...kerület Önkormányzatának Gyámhivatala.)

Sarkalatos kérdés, de még korainak látszik a véleményformálás, a gyámság „újraosztásának” előnyeiről és hátrányairól. Ezért pusztán jelzés értékű az az észrevételem, hogy zavaróan hat, ha az ország egyik legnagyobb gyermekintézményének a vezetője neve alá azt írja: intézeti gyám. (Félreértés ne essék, nem GYIVI – re vagy új keletű nevén szakszolgálatra kell gondolni.) Nem volna korrekt az a megállapítás, hogy a gyámhivatalok nem mérlegelnek kellő körültekintéssel, amikor gyámot rendelnek. Valójában arról van szó, ha egy megyében a fejlesztések elmaradnak a szükségletek mögött, és ezért nincsenek a gyámságra felkészült gyermekotthonok és hivatásos gyámok, akkor könnyen előfordul, hogy a szakszolgálatok vezetői a felülvizsgálatok lezárulásáig ugyan intézeti gyámok maradnak, de egyben hivatásos gyámnak is rendelik őket, ami megítélésem szerint igen távol áll a

törvényalkotó szándékától. Egy másik megyében vagy éppen a fővárosban ez nem jellemző, sőt jó az együttműködés, a kölcsönös tájékoztatás a gyámhivatalok és a szakszolgálatok között, és van tervezés, fokozatos fejlesztés az önkormányzatok részéről.

Néhány éve egy gyermekotthon beszámolóján a következő, szokatlan kérdést tettem fel: „milyen szakmai program szerint dolgoznak?” Kollégáim ötletes feszültségoldással próbálták ellensúlyozni arrogáns kérdésemet, amelyre azt a választ kaptam, hogy végtelen gyermekszeretettel végzik munkájukat, különben pedig „a mindenkori gyermekanyagtól függ, hogy mit tudunk velük kezdeni.”

Ha valaki várta a szakmai (pedagógiai) program előírását, akkor én kiváltképpen. A működési feltételekről szóló jogszabály – egyébként érthető módon – nem tehet különbséget fontos és kevésbé fontos feltételek között. A való életben jelentős a hangsúlyeltolódás a szakmai programok hátrányára. A közigazgatási hivatalok folyamatosan hiánypótlásra szólítják föl az intézményeket. Heveny módon szerzi be mindenki a tűzoltó hatósági és használatbavételi engedélyeket, ugyanakkor igen eltérő színvonalú szakmai programot produkál. Ezt is, azt is be kell csatolni. A nivelláció szembetűnő.

Vajon hogyan történik majd a szakmai programok elbírálása? Előfordul – e, hogy tartalmi és nem formai okokból minősül majd egy program elfogadhatatlannak? (A közoktatásban a programok szakértésének jól bevált módját alkalmazzák.) Azt gondolom, hogy a gyermekotthonok és a nevelőszülői hálózat programjait mindenkinek ismernie kell(ene), akik javaslatot tesznek vagy döntenek a gyermekek elhelyezéséről. Kellő nyilvánosságot kell kapniuk a programoknak, népszerűsített változatban a szülőknek és a gyermekeknek is módot kell adni megismerésükre. A felülvizsgálatok lendületesen haladnak és minden jel szerint 1999 novemberéig befejeződnek. Merő felületesség lenne azonban megelőlegezni az eredményt, azt, amit mindannyian szeretnénk, hogy mind több gyermek kerülhessen vissza vérszerinti családjába.

Változatos képet mutat, miként tudatosul a gyermekjóléti szolgálatokban, hogy a jövőben ők lesznek az eset gazdái. Egyelőre az látható, hogy a családsegítő tapasztalattal sokkal könnyebb, mondhatni magától értetődő az esetátvétel. Ahol mód és lehetőség, pénz és szakmai igényesség szerencsésen párosul a szakszolgálatoknál, ott a szociális munka szabályai szerint team-munkában készül a javaslat a gyámhivataloknak, és a team-ülések hatékonyságát facilitátor hivatott elősegíteni. Ahol erre nincs forrás és/vagy szakmai eltökéltség, ott aktából történik a felülvizsgálat, akárcsak 1986-ban. Kár, hogy a jogszabály csak az 1997. november 1. utáni beutalásoknál követeli meg a teljeskörű szakszerűséget. A törvény szelleme ennél többet sugall! Írott betűje viszont lehetővé teszi, hogy akár 150 gyermeknek is gyámja lehet a gyermekotthon igazgatója, mert a 40 fős korlát csak az újonnan létrehozott vagy a már átalakult gyermekotthonokra vonatkozik. Lám, gondolt erre valaki? Vajon lesz – e 20, 30 fős gyermekotthon az átalakulást követően, vagy elfelejtettük, hogy a 40 fő a felső határt jelenti csupán? És hol hozzák majd létre az első speciális gyermekotthont az országban, remélhetően 2002 előtt? Persze lakásotthoni kontingensben mérve kettő – három is szükséges volna megyénként. Az is lehet, hogy a különleges feltételeket és szakértelmet igénylő ellátást mégsem lokálisan, hanem országosan, de legalábbis regionálisan kellene létrehozni. És van – e kellő támpontunk ahhoz, hogy milyen szakmai feltételekkel kell működtetni egy speciális otthont? Miként biztosíthatók a valamennyi gyermeket megillető alkotmányos és gyermeki jogok azon szakellátásba utaltak számára is, akik HIV-pozitív diagnózisúak, ön- és közveszélyesek drogfüggőség, diagnosztizált pszichiátriai állapotuk következtében? Ha kezelésük, gondozásuk – nem ritkán környezetük, kortársaik védelme – személyes szabadságuk időleges korlátozását teszi szükségessé, ki jogosult ennek mértékét és módját meghatározni és milyen kontroll

feltételek mellett? Jogszerű és egyben szakszerű válaszunk ezekre a kihívásokra gyakorlatilag nincs. Mondhatjuk-e azt, hogy ezek a különleges gondoskodást igénylő esetek csekély (?) számuk miatt nem a gyermekvédelem égető kérdései – miközben néha meghal egy gyermek?

Lássuk be: a súlyos kérdésekre nem tudtuk ráirányítani a (szakmai) közvélemény figyelmét, pedig a médiákat is számtalanszor igénybe vettük. A nemrégiben lezárult ombudsmani vizsgálat talán segít, mert látható, hogy kitüntetett közfigyelem kíséri.

Lassú és nemkülönben zökkenőkkel terhes a volt csecsemőotthonok és az általános iskola- és diákotthonok érintett körének átalakulása. Sok helyen még várat magára ezen intézményeknek a gyermekotthonokkal egységes irányítás alá vonása, pedig az egészségügy vagy az oktatás más, a szociális szférától jelentősen eltérő ágazati logikája, szakmai érdekeltsége komoly hátráltató tényező.

Tudjuk, hogy nem minősíthető „majdnem tökéletesnek” a törvény, mert ilyen törvény nem lehetséges. Azonban bosszantó, ha elsősorban pénzügyi okok miatt – nem a jogszabály előkészítő koncepcionális hibájából – kerülnek homokszemek, néha kavicsok a gépezetbe. Például a nevelőszülők képzése, amely töretlen lelkesedéssel folyik országszerte, ha átmenetileg is, de aszinkronba került a nevelőszülői hálózat fejlesztésével, akadályozva az új kihelyezéseket. Óhatatlanul felmerül az emberben, hogy mennyire segítené a törvény realizálását, szellemiségének átadását, az állampolgárok tájékoztatását, a társadalom érzékenyítését a gyermekvédelem kérdései iránt, ha propagandájára legalább annyi pénz jutna, amennyit egy kozmetikai cég tud áldozni egy fogkrém bevezetésére.

A törvényi változások nyomán jelentős szakember-vándorlás indult el az intézmények között. Ez természetes folyamat és a szakmát dicséri, hogy valódi pályaelhagyó alig akad, és az igazán jók között nincs is. És jönnek a fiatalok, akik már képzett szociális munkások, lelkesek és lendületesek. Ők „csak” a hatályos jogszabályokat ismerik, nincsenek rossz beidegződéseik, igaz: élet- és munkatapasztalatuk is kevés, de diplomájukban nem találunk záradékot, hogy bizonyos munkakörök betöltésére nem alkalmasak.

A kritikus hangvételek között nyilván különbség tehető aszerint, hogy a törvényt támogató vagy destruktív szándék vezeti a megnyilatkozót. Bizonyosak lehetünk, hogy a törvény szellemével azonosulók, a megvalósításon fáradozók tábora a nagyobb és erősebb. A törvény egy éves évfordulóján őket igyekeztem képviselni.

Írta: Györki Péter

SZERZŐDÉST KÖTÖTTÜNK

Semmi sincs arra kárhozható, hogy megmaradjon olyannak, amilyen. (Ernst Bloch)

Esettanulmányomban, egy gyermekotthonban felnövekvő serdülő bemutatásával – segítőkapsolatunkon keresztül – igyekszem a fenti idézet tartalommal megtölteni.

1991 óta dolgozom a Gyermekotthonban. Itt ismertem meg K. O.-t. Csoportvezető nevelőként az első években az otthon legnagyobb, legidősebb növendékeinek nevelésével voltam megbízva. Szakmunkásképzőben tanultak HI. segéd- és szakmunkásként dolgoztak. Ez a korosztály állt legközelebb a szívemhez és pedagógusi attitűdjeimhez. Ez nem véletlen, hiszen műszaki pedagógusként közel tíz évet tanítottam szakmunkásképző intézetben. Ezen a korosztályon „nöttem fel”, vívtam meg a nevelő-oktató munka kisebb-nagyobb csatáit.

K. O. bekerülési anamnesise

K. O. 1979. június 4-én született. Egyéves korában vették állami gondozásba, a szülők egyértelmű felelőtlensége és nevelésre alkalmatlansága következtében.

A szülők, gyermekük születése után rövidesen elváltak. Az anya gyermekével rettenetes körülmények között élt. Földbe vajt kunyhó volt a lakásuk. Munkaviszonya, rendszeres jövedelme nem volt. Alkalmi munkákat vállalt, abból „éltek”. Az apa sem volt alkalmas a gyermek nevelésére, annál is inkább, mert börtönbe került. Az apa elmondása szerint az anya többször bántalmazta gyermekét, esetenként földhöz is vágta.

Az anya és az apa (írásban) szülői felügyeleti jogról való lemondó nyilatkozatot tett. Így a gyermeket állami nevelésbe vették. Kicsi korában az anya néhány alkalommal még meglátogatta, de ezek a látogatások végleg elmaradtak. (Valójában csak a gyermek kárára volt.)

A személyiségfejlődés első három évről (egy év az anyánál, két év a csecsemőotthonban) nincs információ. Maximum, ami elképzelhető a bekerülési anamnesisből és a csecsemőotthonból hozottakról. Pedig valójában a személyiségfejlődés legfontosabb állomásai az első három évben lezajlanak. Ezek döntőek és meghatározóak a személyiséget illetően. Tehát kapunk egy olyan három éves gyermeket, akinek tovább kell alakítani, fejleszteni személyiségét. Amikor nagykorúvá válik és elhagyja a gyermekotthont, megfelelő szocializáltsággal rendelkezzen ahhoz, hogy talpon tudjon maradni és megtalálja, megállja helyét a társadalomban.

Étkezéséről a következőket írják: rossz étvágyú, válogatós, problémás. Önállósága elfogadható, javulás látható, Önálló. Beszéde selypes, később javul, jól érthető. Ötévesen megjelennek a trágár kifejezések. Szókincse sokat fejlődött. .

Értelmi képességének alakulása: próbál figyelni, értelmi képességei megfelelőek, majd tovább fejlődnek. Tartós figyelem jellemzi, tapasztalatai, ismeretei bővültek. _

Szociabilitása: a felnőttekhez ragaszkodó, szereti őket, kötődik hozzájuk (nevelőihez, patronálójához). Társaival jól megvan, barátkozó, baráti kapcsolatot épít ki velük.

Magatartása: szófogadó, nincs vele probléma. Udvarias, csendes. Hatodik életévére fegyelméletlenkedik, önfegyelm hiánya.

Érzelmek, akarati cselekvés, önérvényesítés: társai előtt szégyenlős. Az anya megjelenésekor izgalom tölti el. Óvodáskor végére konfliktus helyzetben durva és agresszív.

Kisiskolás korában étkezésével továbbra is probléma van. Keveset eszik. Sovány, vézna, gyenge fizikumú. Alacsony növésű.

Értelmi képességei: jó értelmi erők jellemzik. Alkalmanként figyelmetlen. Szabálytudata nincs. Szétszórt. Tanulmányi eredménye romlik.

Szociabilitása: társaival keveset játszik. Inkább egyedül szeret játszani. Felnőttekkel kiszámíthatatlan. Patronálójával megszakadt a kapcsolata.

Magatartása: önfegyelem hiánya, infantilis, a nehezen nevelhetőség határán mozog.

Érzelmek, akarati cselekvés, önérvényesítés: türelmetlen, kapkod. Irányításra szorul. Sértődékeny, hisztériázik. Ingerlékeny, agresszív. Indulatos, lobbanékony, dacos. Dührohamok törnek ki rajta. Szeret rombolni, rongálni – brutális. Ideggyógyászati kezelés (gyógyszeres) után valamennyivel nyugodtabb.

Serdülőkorban az alábbiak figyelhetők meg: étkezéskor állandóan reklamál, soha sem jó az, ami van. (Minősíthetetlen jelzők). Alig nőtt valamit. Sovány, gyenge fizikumú.

Értelmi képességei: nehezen tanul. Irányításra szorul. Élénk a fantáziája. Az általános iskolát sikeresen befejezte. Hegesztőnek tanul, év végén megbukott. A burkoló szakmával próbálkozik, de ez sem „megy” neki, illetve ez a szakma sem nyerte el a tetszését.

Szociabilitása: patronálójával rendeződött a viszonya. (Elsősorban az anyagiak miatt ragaszkodik hozzá). Felnőttekhez általában nem kötődik, nem tiszteli őket. A csoporttársai közül az idősebbekkel barátkozik, utánozza őket, illetve próbál olyan lenni, mint ők.

Magatartás: infantilis. Idegrendszeri problémák (labilis). Hazudozás. Fegyelmezetlen. Serdülő pszichiátriai kivizsgálás (plusz gyógyszeres kezelés) melynek diagnózisa viselkedés szocializációs hiányból eredő zavar.

Érzelmek, akarati cselekvés, önérvényesítés: önző, gátlástalan, hisztérikus. Nem tud önmagán uralkodni. Gyenge, alacsony tűrőképességű. Lobbanékony, ingerlékeny. Mindennel elégedetlen.

Tetteit nem tudja felmérni. Nem jut sikerélményhez, állandóan frusztrálódik. Hibáit nem ismeri el. Kitartása nincs. Mindent a pénzen keresztül értékeli - cselekedeteit ez motiválja. (A törvénnyel is összeütközésbe került). Érzelem nem fűzi senkihez. Lelki sivárság jellemzi.

Miért ezt a gyermeket választottam? Hogyan keltette fel az érdeklődésemet? Miért akarok segíteni neki, mit jelent számomra a kapcsolat?

K. O. ekkor még 6. osztályos tanuló volt. Közvetlen nevelésével (személyiségfejlesztésével) másik kollégám volt megbízva. Bár nap, mint nap találkoztunk, csak felületesen ismertem őt. Néhány évvel később a gyermeketthon sport, szabadidő és kulturális munkájának szervezésével és vezetésével bíztak meg. Így már nem egy adott csoport (család) gyermekeivel kerültem szorosabb kapcsolatba, hanem az otthon valamennyi tagjával. Jó érzés volt számomra, hogy szinte kivétel nélkül elfogadtak.

K. O-val való közelebbi kapcsolatomban is ekkor kezdődött. Figyelmemet az keltette fel, hogy szinte nap, mint nap az iskolából hazaérve „síkidég” volt. Az ebédlőbe érve táskáját levágva, hangoskodva ült le az asztalhoz. Az ebédet állandóan kritizálta, trágár megjegyzéseket tett. Ilyen esetekben előfordult, hogy konfliktusba került a felnőttekkel. Ilyen lelkiállapotban ment fel a hálóba, és találkozott társaival és nevelőjével.

Úgy éreztem, nem igazán „normális” az, amit a gyermek produkál. Az, hogy egyszeregyszer idegesebb, rossz hangulatban jön haza az iskolából, munkahelyről mindenkivel előfordul. K. O-nál ezek az előbb leírt jelenségek már nap, mint nap előfordultak. Amikor közeledtek felé (csoporttárs vagy nevelő) alkalmanként „hisztériás” rohamban tört ki. Nem csak ő volt kiborulva, hanem már a környezete is.

Minél inkább szaporodtak a gondok, problémák K.O. körül, annál inkább úgy éreztem, SEGÍTENEM KELL! Azt sejtettem, hogy nem igazán az étellel van baja, hanem gondjait, feszültségét veti ki valamire, vagy valakire. Viselkedésének megértéséhez mélyebb régiókba kell leszállni.

A 8. osztály befejezése után sikerült beiskolázni az általa választott – hegesztő – szakmára. Szerettem volna, (szerettük volna) ha leteszi a szakmunkás-vizsgát. Ha majd kikerül a nagybetűs életbe, szakmája (munkája) révén boldoguljon, talpon maradjon. (Sokak számára tudott, hogy az állami gondoskodásban felnövekvő gyermekek mekkora hendikeppel indulnak az életbe.) Iránta érzett ambivalens érzéseim ellenére szerettem volna segíteni neki.

A segítő kapcsolat

K.O. ekkor elsőéves hegesztő szakmunkástanuló volt. A szabadidős tevékenységek alatt módom nyílt arra, hogy egy-egy „jobb pillanatában” amikor megnyílt, beszéljünk a világ dolgairól. A beszélgetések témái nem órála szóltak – azonnal „meszelt” volna –, hanem mindarról, ami őt körülveszi. Az alkalmazott technikának köszönhetően (segítőbeszélgetés) sokszor ezt észre sem vette, hogy valójában az ő személye áll a középpontban. Ekkor még nem is beszélhettünk szerződésről kettőnk között, hiszen nem voltak igazán keretek, bár a cél bennem már megfogalmazódott.

Az első tanéve nem sikerült a szakmunkásképzőben. Évet kellett ismételnie. O. nem volt hajlandó a hegesztő szakmát folytatni (mert az olyan „égő”), annak ellenére sem, hogy általános iskolás kora óta készült rá. A meggyőzés sem vezetett eredményre. Újra elsős lett festő szakmában. Ez a tanév szinonimája lett az előzőnek. Szinte kísértetiesen ismétlődött minden. Kapcsolatunk minősége ebben az időszakban megváltozott. „Irodai” dolgozó lettem (az igazgató általános helyettese), és az irodából nem tudtam kellően és érdemben foglalkozni K. O.-val.

Rövid időn belül sikerült kellő időt szakítanom a gyermekekre, főleg K. O.-ra. Sajnos új szakmájában már csak fél évig jutott el. Magatartása és igazolatlan hiányzásai miatt megszüntették tanulói jogviszonyát, mivel már nem volt tanköteles korú. Az otthonban maradt, és a házimunkában segédkezett elsősorban, vagy a karbantartó mellett dolgozott. Azonban az sem az ő, sem az én számomra nem lehetett cél, hogy ebben az állapotban várjuk meg nagykorúságát, és így kerüljön ki az életbe. A hetek, hónapok gyorsan teltek, az idő egyre sürgetett. Lesz-e valamiféle lehetőség, hogy „felszívja” magát nagykorúságáig?

Gyermekotthonunk mentálhigiénés programjában szerepelt, hogy felmérjük növendékeink személyiségállapotát. Az eredményeket összehasonlítottuk egy középiskolás gyermekek körében végzett felméréssel. Ebben a felmérésben részt vett K. O. is.

A felmérés eredményei a következők:

A motivációs struktúra jellemzőinek feltárásakor (Csirszka-féle motivációs kérdőív) elsőként az egyes területek pontszáma alapján készített rangsort elemezve a következő általános megállapításokat tettem:

K. O. motivációs struktúrájának rangsorában nem találtam lényeges különbségeket – a középiskolás tanulókhöz viszonyítva – a szellemi passzivitás és szociabilitás kivételével. A munkamód, a munkahely, a külső befolyás, a szórakozás, a speciális érdeklődés azonos helyen található. Minimális eltéréssel követik egymást a vezető motivációs területek: így az ambíció, az anyagiak és a társas jelleg.

A munkaérték (Szuperpróba) jellemzői közül domináns az anyagiak szükségessége és az önérvényesítés. A társas kapcsolataiban felszínes, mélységei nem kimutathatók. A presztízs, mint olyan nem létezik.

A szocializáció, a szociális érettség (Doll-féle kérdőív) kategóriában a pontszámok alapján egy viszonylag alacsony, de megközelítőleg azonos értéket találunk. A mozgásosság terén K. O. fejlettebb. Az önirányítás és önkiszolgálás területén szintén fejlettebb. A valóban jelentős különbség az elfoglaltság és a kommunikáció területén tárul fel. A kommunikáció az alapvető kapcsolatok kiépítésének, a világ dolgairól való tudásnak a feltétele. A kommunikációs szint K. O.-nál alacsony. Ennek igen alacsony értéke több komponensből adódhat. Külsőleg: a személyes odafordulás, a kétszemélyes kapcsolatok hiánya. Belsőleg: önértékelési bizonytalanság. A továbbhaladás irányát jelzik a kommunikáció pozitív korrekciói, amelyek megmutatják azt, hogy mely területeket kell fejleszteni. Az elfoglaltság, az időbeosztás, a munka megszervezésének képessége a társadalomban a mobilitáshoz, a feljebb jutáshoz szükséges tanulás fontos feltétele. Az értékek és motívumok sorából a speciális érdeklődés, a szellemi ösztönzés, az anyagiak, a függetlenség, a presztízs, a társas kapcsolatok, a hierarchia területén negatív korrelációk mutatják K. O. nevelésének erős korlátait.

Feltárul az életkorra általában jellemző ellentmondás a függetlenség, valamint az elfoglaltság és önirányítás dilemmájában, de ez jelenik meg a szellemi ösztönzés és önirányítás problémájában is. K. O.-nál jellemző vonásként értékelhetjük a presztízs és mozgásterületének kapcsolatát. A közösségen belüli elismerés minden bizonnyal szorosan kapcsolódik a sorsazonossággal, vagyis a külső kapcsolatok részleges vagy teljes hiányával, amely a szociális mozgástér szűkülésével jár együtt. Egy másik, talán hasonlóan fontos értékű kapcsolat tárul fel az anyagiak és az önkiszolgálás kapcsolatában. Ez az együttjárás arra a tényre hívja fel a figyelmet, hogy a sok esetben jobb anyagi feltételeket biztosító gyermekotthoni gondoskodás nem készült még fel arra, hogy az anyagi jólét e sajátos formájának használatát neveltjeinek megtanítsa.

Kapcsolatunkhoz visszatérve a következők történtek. A házi- és karbantartó munkában továbbra is részt vesz, de látszik, hogy nem találja önmagát és helyét az otthonban és a világban.

Többször leültünk beszélgetni, hogy mi lesz a sorsa addig is amíg „bent” van, és mi lesz utána. Megbeszéltük, hogy munkát kell keresnie, ha már nem tanul. Mert a félretett (megspórolt) pénz az életkezdsét segíti. Ezt ő meg is értette, és próbált munkát keresni. Először a Munkaügyi Központban regisztráltatta magát. A munkahely-keresési kedve elég hamar elmúlt. (Fiatalkorút nem szívesen alkalmaznak, főleg, ha cigány). Egyik alkalommal előállt, hogy diszkós akar lenni. Nem lepődtem meg a felvetésén, hiszen állandóan a magnókat nyüstölte, ha kellett, ha nem. Szerette a diszkózenét, hétvégeken el is járt táncolni. Kapcsolatunk alakulásában ebbe a szalmaszálba igyekeztem belekapaszzkodni. Elég erőszakosan „kiudvarolta” a gyermekotthon műszaki berendezéseit, amiből egy „hifitornyot” rakott össze. Kedvére muzsikálhatott, felvételeket készíthetett. (Amelyeket mixelve, kazettára véve, majd eladva egy kis zsebpénzt csinálhatott.) Valóságos szerződést kötöttünk: ígérte, hogy vigyáz a felszerelésre, anyagi felelősséget is vállalva. Ez a szerződés több mindent tartalmazott (viselkedése, házirend betartása, munkakeresés stb.), ami valójában megadta a mi kapcsolatunk keretét. A jövőre nézve pedig célokat fogalmazott meg.

Miért alakult így K. O. személyisége?

A gyermekotthonban nevelkedő, felnövekvő gyermekek sokszor összehasonlíthatatlanul jobb körülmények (szociális) között élnek, mint ahogyan előző családjukban éltek. Szocializációjukhoz – elméletileg – rendelkezésre állnak a legfontosabb feltételek. A nevelőotthonba kerülő gyermekek személyiségjellemzői az utóbbi évtizedben, években megváltoztak. A gyermekek személyiségvonásai, pszichés szerkezete korábban homogénebb volt, zavarai könnyebben kezelhetőek voltak. Személyiségük bonyolultabb, a problémák ma mélyebbek, másrészt sokféle formában jelennek meg.

Időközben megnövekedett az iskolai tanulmányi anyag. Erősödött a fogalmi gondolkodást igénylő tanulási tevékenység. A rendszerváltással (a társadalomban) nem csak pozitív folyamatok indultak el. Mindezek a változások egyre zavartabb, labilisabb személyiséget hoznak létre, amely alig-alig tud eleget tenni az elvárásoknak.

Fejlődéslélektani tanulmányaimból tudom, hogy az én-fejlődés első három éve egy lassú leválási folyamat, melynek során a gyermek mindegyre változó kapcsolatban él anyjával. E kapcsolatban formálódik énje, alakul, fejlődik személyisége. A kisgyermek az etikai szabályokat érzelmi alapon, egy szeretett személy kedvéért fogadja el. Ezeket a normákat ebben a korban a gyermekhez érzelmileg legközelebb álló személy, az anya közvetíti. Tehát fontos szerep tulajdonítható az anyának. Ezért az anya hiánya súlyos zavarhoz vezethet. R. Spitz írta le az ún. hospitalizációs tünetsoportot olyan csecsemők megfigyelése során, akiket nem az anyjuk gondozott. Étvágytalanság, az érdeklődés csökkenése, érzelmi elsívárosodás, teljesítményzavarok, valamint autoagresszív megnyilvánulások jelennek meg.

Az anyától elszakadt gyermeknek nincs kiért elfogadni a társadalom normáit. Az etikai struktúrák megalapozása is elmarad. A külvilággal való kapcsolat gyengesége következtében az érzelmi modellek sem alakulnak ki. Ezért minden későbbi – nevelőkkel, embertársakkal, eszmékkal való – azonosulási folyamat is komoly akadályba ütközik. Valójában a csecsemő- és nevelőotthonban felnövekvő gyermekek felé is közvetítik a társadalmunk szabályait, azonban ezt „szeretetlenül”, egyszersmind tárgyilagosan, személytelenül. Nem elegendő gondossággal és ezen kívül állandóan változó személyek révén. Mindezek következményeként olyan gyermekkel állunk szemben (K. O.), aki nem járta végig az emberiség és minden egyes egyed fáradságos útját az örömelemtől, a realitás elvéig. Csak a saját ösztön kielégítésének él, nem érzi magát elkötelezettnek a társas szabályokkal szemben. Nem képes szeretni – hiszen úgy éli meg, hogy őt sem szeretik. Aszerint az alapelv szerint cselekszik, hogy helyes az, ami nekem hasznos. Nem nehéz felismerni azt, hogy ennél a gyermeknél hiányosan fejlődött lelkiismeretet találunk.

Megpróbálom megfogalmazni saját véleményemet arról, hogy miért alakult így K. O. személyisége, hogyan lett egy „angyalkából maffiózó”.

A nevelőotthoni nevelés (személyiségfejlesztés) folyamatában egyik fontos tényező a nevelő személyisége és annak állandósága. Pedagógiai aspektusából megközelítve, személyiség hat személyiségre. Ő közvetíti a társadalom értékeit, ő a minta. Milyen nevelői attitűddel rendelkezik. Miként és hogyan közvetíti az értékeket, milyen minta. K. O. életében három nevelő volt, aki döntően meghatározó lehetett. Az óvodáskorban az óvónői jellemzések azt tükrözik szinte egy angyalkával állunk szembe, azok után, amit a szülői házból és a csecsemőotthonból „hozott”. (Régi farsangi fényképeket nézve valóban, egyik alkalommal angyalkának öltöztek be az óvodások.) A következő nevelője a kisiskolás (látencia) korára esik. A nevelői jellemzések alapján, ha vizsgálom a pszichikus területeket nem a látencia korára jellemzőek. A nevelő attitűdje a porosz nevelési módszereket követte. Az állandó „drillezésnek” és követelésnek már nem tudott megfelelni K.O. Sorozatos frusztrálódás lett a következménye. Serdülőkorban került a harmadik nevelőhöz.

Az ő nevelői attitűdje elnéző, megengedő. Mint egy „kötös” ül a „kiscsibéi” között. Egy nagy-nagy anyai szív a nevelő, de ha konfliktus adódik, nehezen boldogul vele. A nevelői következetességgel nincs baj, de a követelményeket már nem vagy nehezen teljesíti a gyermek serdülőkorban. K. O.-nál addig fajult a dolog, hogy a törvénnyel is összeütközésbe került. Személyisége öltözködésében és verbális megnyilvánulásában is tükröződik. Fekete ruhában és napszemüvegben jár. Egy tévés nyilatkozatban azt mondta, hogy ő strici lesz. Ha beszélgetek vele, azt kérdezi, „mit fizetek”. Vagy „mi a hasznom nekem ebből”, természetesen ő itt anyagi hasznot ért. Egy beszélgetés alkalmával azt mondta „mit pszichológiázom itt vele”.

Eredmények

Kapcsolatunk a mai napig él. A műszaki berendezések egy javítást leszámítva (amit a saját zsebpénzéből fedezett) jó állapotban megvannak. A házimunkában aktívabb. Társaihoz és a felnőttekhez való viszonya konszolidáltabb. Otthoni élete nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb. Beszélgetéseinkkor belátóbb, önkritikusabb. Hajlandó a most beinduló személyiségfejlesztő tréningen (csoportozáson) részt venni. A diszkós tanfolyam „nem jött össze” emiatt el is van keseredve. A munkába állítási kísérleteim sorra megdőlnek. Sokszor jól érvel, ami tükrözi a mai magyar valóságot (előítélet, stigmatizáció, munkanélküliség, rasszizmus). Jövőjét nem érzem biztosnak, ezeket az érzéseket ő is megfogalmazta. Számít az összegyűjtött családi pótlékra, az életkezdési támogatásra és a patronálójára. (Úgy érzem, rám is.) Kevés időnk van még (egy év), hogy közösen „sínre tegyük” a jövőjét. Én nem adom fel és remélem, K. O. sem törődik bele jelenlegi életébe és lesz ereje (segítséggel) kilábalni a hullámvölgyekből. Sikerül úgy felkészíteni az önálló életre, hogy talpon tudjon maradni és megállja helyét a társadalomban. Szocializáltsága közelítsen a családban felnövekvő fiatalokéhoz.

Írta: Kiss Anita

TOVÁBBKÉPZÉSEK 1999-ben

Az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet Gyermekjóléti Alapellátási Osztályához tartozó szakterületek munkatársai számára meghirdetett továbbképzések 1999-ben:

GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT

1. Mediációs tréning

Kétnapos alaptréning: konfliktuskezelés, esetmegbeszélés, facilitálás, hatósági intézkedések elkerülése.

2. Felkészítés a Macis Nyilvántartási Rendszer használatára

1-1 napos konzultációk.

3. Nyílt nap

1-1 napos konzultációk min. 1- max. 15 fő esetén. Információcsere, konkrét esetek megvitatása, közös esetelemzés.

NAPKÖZBENI ELLÁTÁS

Bölcsőde:

1. Gyermekvédelmi megelőzés a bölcsődében

1-1 napos program: együttműködés, jelzőrendszer, problémafelismerés.

2. Játék a bölcsődében

1-1 napos (6 órás) program az 1997-ben megjelent Módszertani levélhez kapcsolódóan. (Halehetőség nyílik továbbképzési programok akkreditálására, 40 órás akkreditált programot szeretnénk meghirdetni ebben a témakörben).

3. Vegyes korcsoport

1-1 napos (6 órás) program, melyen szó esik a vegyes korú csoportok szükségleteinek megfelelő tárgyi és személyi feltételekről, a napirend kialakításáról, a gyermekek gondozásáról-neveléséről.

4. Sérült gyermekek a bölcsődében

1-1 napos (6 órás) program, a sérült gyermekekkel foglalkozók 1-1 konkrét témát megbeszélő csoportja. Javasolt témák: Magatartászavarok, étkezési problémák, az autoagresszió megjelenése, kezelése.

5. A minőségbiztosítási rendszer kidolgozásához használatos ECERS-Teszt bemutatása.

1-1 napos (6 órás) program.

6. Szolgáltatások a bölcsődében

1-1 napos (6 órás) program: Az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet Bölcsődéjében működő szolgáltatások bemutatása, beszélgetés, ötletadás a szolgáltatások beindításához.

7. Kommunikáció

A kommunikatív képességek fejlesztése tréning-jellegű 40 órás továbbképzés keretében, sok-sok esetelemzéssel, játékkal. (A tanfolyam csak akkor indul, ha lehetőség nyílik továbbképzési programok akkreditálására).

8. Konzultáció

1-1 napos (6 órás) program: információcsere, konkrét szakmai kérdések megbeszélése.

Családi napközi

1. A családi napközi működésének szakmai követelményei

1-1 napos konzultáció az önkormányzatok családi napközivel kapcsolatos kérdésekben illetékes munkatársainak.

2. A családi napközit működtetők felkészítő tanfolyama

4 napos tanfolyam intézménylátogatással.

3. Konzultáció

1-1 napos konzultáció családi napközit működtető szakembereknek szombati napokon.

4. Házi gyermekfelügyelet

- Konzultáció

1-1 napos konzultáció a házi gyermekfelügyeletet nyújtó szakemberek számára.

Átmeneti ellátás

1. Jog és gyermekvédelem

16 órás program.

2. Átmeneti gondozás

30 órás program: Az átmeneti gondozás szakmai-módszertani kérdései az egyes ellátási formákban (helyettes szülő, gyermekotthon, családok átmeneti otthona).

3. Nonprofit management

60 órás program. Főbb témakörök: finanszírozás, üzleti terv készítése, pályázati technikák, lobbizás, erőforrás gazdálkodás, adománygyűjtés, PR.

A tanfolyamokat csak elegendő jelentkező esetén indítjuk, később egyeztetett időpontban. Jelentkezéseket csak írásban fogadunk el.

Írta: Kovács Ágnes

Anyák és gyermekek a gyermekvédelemben

Gyermekorvos vagyok. Hiszek abban, hogy a gyermek egészséges fejlődésében az anyának van a legnagyobb - bár nem kizárólagos - szerepe. Vallom, hogy a kellően támogatott anya csodákra képes, ha gyermekéről van szó.

A „rossz anya” kifejezés végtelenül leegyszerűsített, egyoldalú megközelítése sok probléma eredetének. Gyerekek, családok tönkremenetelének magyarázatára és sajnos a nehézségek megoldásának elhárítására is alkalmas.

Vajon ki születik jó anyának? Senki. Minden nő a családjában, a nevelése és élete során kapott mintákkal, a kötődés és a szeretet képességével válik jó anyává. És segítséggel.

Nyilvánvalóan a család segít a legtöbbet, azonban a legjobb családban is szükség van az anya- és gyermekvédelmi szakemberek tudására, támogatására.

A „rossz anyának” még több segítségre van szüksége, hiszen legtöbbjük azért képtelen anyai feladatait teljesíteni, mert gyermekkorában nem kapott jó (vagy semmilyen) mintát, és gyermeke varasakor, majd megszületésekor sem támogatta őt családja. (Sok esetben ezért veszíti el gyermekét.)

Az anya- és gyermekvédelem feladata az anyák támogatása terhességük elejétől kezdve. Feladata a várható problémák feltérképezése és gyámügyi, egészségügyi szakemberek segítségével történő megoldása, lehetőleg még a szülés előtt. Néha értetlenül állok egy-egy intézetünkbe újszülöttjével együtt beutalt anya esetével szemben: hogyan lehet az, hogy a terhesgondozás legalább 6 hónapja alatt semmi nem történt, ami megkönnyíthette, netán megoldotta volna az újszülött, az anya és a család helyzetét. Az anya- és gyermekvédelem területén még nem működik a gyermekvédelem. Ez fordítva is igaz. A gyámhatóság a meg nem született gyermekkel nem foglalkozik. Konkrét eseteknek voltam részese, amikor a szülés előtt álló várandós anyának a gyámhatóság nem volt hajlandó segíteni, még a beutalást is megtagadta. Ezekben az esetekben egyetlen megoldás létezik, az újszülött beutalása intézetbe, hiszen a gyermek nem maradhat ellátatlan vagy bántalmazott. A „kliens” az anya- és gyermekvédelem területéről átkerül a gyermekvédelem területére, az akta lezárható,

Nem szándékom az anya- és gyermekvédelem elemzése, a másik irányból közelítem meg a kérdést. Miért van az, hogy az anya- és gyermekvédelem csak a családban élőknek jár? A gyermekvédelem területén is szükség van rá. Tökéletes lehetőséget ad erre az új gyermekvédelmi törvény, de csak akkor valósulhat meg, ha mind a gyermekvédelmi szakemberek, mind az anya- és gyermekvédelmi szolgálat területén dolgozó szakemberek akarják ezt.

A gyulai „Fészek” Gyermekotthonban évek óta mindent megteszünk azért, hogy a beutalt újszülöttek és csecsemők édesanyjuk mellett maradjanak, és minden, sőt még több segítséget megkapjanak, mint amit ma Magyarországon az anya- és gyermekvédelem nyújtani tud.

Ha szülés előtt jönnek intézetünkbe, felkészítjük őket a gyermek megérkezésére, születendő gyermekükkel kapcsolatos egészségügyi, gondozási információkkal látjuk el őket, és főleg lelki támaszt nyújtunk ahhoz, hogy kilátástalannak tűnő helyzetükben is át tudják élni a szülést, az anyaság örömeinek érzését.

Újszülöttel, vagy csecsemővel együtt érkezőknek helyzetüktől függően nyújtunk támogatást. A fizikai, lelki, és a szakmai támogatáson kívül a beléjük vetett bizalom a legnagyobb segítség, amit sok esetben a területen nem kapnak meg.

1991-1993-ig, amikor hivatalosan még jogunk sem volt arra, hogy a szoptatási idő letelte után gondozzuk őket, néhány esetben saját „kedvtelésünkre”, állami támogatás nélkül, keservesen kigazdálkodott pénzből végeztük ezt a munkát. Hivatalosan csak a „dajkaszolgálat” létezett. Ezért biztattuk az anyákat, hogy szoptassanak minél tovább, akkor gyermekük mellett maradhatnak, bár a dajkaszolgálatra nem járt normatív támogatás.

1993-tól a szociális törvény életbelépésével átmeneti ellátásként, törvényi szabályozás keretei között folytattuk önként vállalt feladatunkat, akkor már csekély állami támogatással (hajléktalan normatíva).

1994-től kezdve alapító okiratban rögzített szakfeladatként végeztük, majd 1997. november 1-től az 1997. évi „A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról” szóló XXXI. törvény életbelépésével rendeletileg részletesen szabályozott átmeneti gondozásként. A feladat normatív állami támogatása lényegesen realisabb az átmeneti ellátás támogatásánál.

Most készítünk először számadást, vajon tudtunk-e segíteni, kiknek és miben?

1991. január 1-től 1998. június 31-ig 109 anyát gondoztunk a hozzájuk tartozó 138 gyermekkel együtt. Szakmai elvek nem álltak rendelkezésünkre, az eltelt évek alatt magunk dolgoztuk ki azokat. (Erről részletesen a „Csecsemőotthon - másként” című elemzésben számolok be, e dolgozattémája a számadás.)

A 7 és fél év alatt nagyon sok sikerélményünk volt, de rengeteg kudarcunk is. A felmérés kapcsán az érdekelt a legjobban, hogy mitől függ az, hogy az anyák hazaviszik-e gyermekeiket, vagy sem.

Az anyák és a velük együtt gondozott gyermekek számát, státusát valamint sorsuk alakulását táblázatba foglaltuk. A táblázatok elemzése során az alábbi konklúziókat vonhattuk le:

A „dajkaszolgálatos” anya állami gondozásba (1997. november 1-jétől gyermekvédelmi szakellátásba) vett csecsemőkorú gyermek mellé gyámhatósági határozattal beutalt (vagy be sem utalt) *szoptatós* anya. Csak a *szoptatás* volt a *feladata*, ennek végeztével el kellett hagynia gyermekét és az intézetet. Sem szakmai, sem pénzügyi feltételek nem szabályozták ellátását, kivéve a többszörösen módosított 4/1985. (I. 18.) PM rendeletet, mely a szoptatós anyák élelmezési normáját határozta meg. Bonyolítja a felmérést, hogy 1993-tól a szoptatás végeztével (más lehetőség nem lévén) átmeneti ellátottként gondoztuk a gyermeke mellett maradni kívánó anyát.

A fordítottja is előfordult, amikor az átmeneti ellátott várandós anya megszülte gyermekét, a gyermek az esetek egy részében állami gondoskodásba került, így „szoptatós anya” lett az átmeneti ellátottból. Felmérésünkben, ezekben az esetekben az intézetbe való belépéskor érvényes státuszt jelöltük meg.

Az *átmeneti ellátás* az 1993. évi III. „A szociális ellátásokról és a szociális igazgatásról” szóló törvény alapján beutaló határozat nélkül, az anya kérésére, szociális indokkal volt igénybe vehető. Az ellátásra vonatkozó szakmai kritériumok is megjelentek, valamint az anyák térítési díj fizetésére voltak kötelezettek a törvényhez kapcsolódó rendeletek szabályai szerint.

Az „*átmeneti gondozás*”-t az 1997. november 1-jén életbelépett „A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról” szóló XXXI. törvény nevesíti és szabályozza részletesen a 45-47 §-ban, valamint a törvényhez kapcsolódó végrehajtási utasításokban.

„*Hazamentek*” (összesen 59) jelzéssel láttuk el azokat az anyákat, akik az intézetből való eltávozásukkor vagy azonnal magukkal vitték gyermekeiket (49), vagy eltávozásuk után szoros kapcsolatban maradtak velük és 2 hónapon belül hazavitték (10).

„*Csak kapcsolattartás van*” jelzéssel illettük azokat az anyákat, akik nem vitték haza gyermeküket, de azóta is látogatják. (18). Ezek a gyerekek nem kerültek ki a gyermekvédelmi szakellátás keretei közül. Sorsuk két irányba fordulhat. Az anyába „bevésődött” kötődés arra kényszeríti őt, hogy egyszer mégis hazavigye gyermekét. Addig is az anyával való rendszeres kapcsolat az intézetben élő gyermek számára nagyon fontos. Ha a kapcsolattartás végül is megszakad, fel lehet fogni kudarcnak is, de véleményem szerint munkánk ezekben az esetekben sem volt felesleges. A korai kötődés létrejötte befolyásolja a gyermek személyiségét, lehetőséget ad arra, hogy felnőtt korában is képes legyen tartós, szeretetteljes kapcsolatokat kötni. Annak ellenére, hogy szakmailag ezekben az esetekben is értelme volt munkánknak, a statisztikai felmérésben nem a sikeres esetek közé soroltuk őket, külön kategóriaként szerepelnek.

A „*Kapcsolattartás sincs*” kifejezés azokra az anyákra vonatkozik, akiknek gyermekét azóta már örökbefogadó családban helyeztük el, vagy tudjuk, hogy változatlanul gyermekvédelmi gondoskodás alatt állnak anyai kapcsolattartás nélkül (20), édesanyjuk elhagyta őket.

A „*Még gondozás alatt állnak*” a jelenleg is intézetünkben tartózkodó anyákat jelzi (12). A felmérés adataiban szereplő százalékos megoszlás soha nem tartalmazza a „még gondozás alatt” álló csoportban szereplőket, őket csak szám szerint jeleztük, de nem „jósoltunk” arra vonatkozóan, hogy gyermeküket előre láthatólag hazaviszik vagy nem.

Különböző szempontok alapján kigyűjtve az adatokat, egyértelműnek látszik, hogy 3 fontos dolog befolyásolja az anya és gyermekének tartós kapcsolatát, együttmaradásukat:

1. Az anya személyisége
2. Családi háttér, vagy egyéb segítség
3. Anya és gyermeke korai kötődésének kialakulása.

Az anya személyisége

Az anya személyiségére a beutalás indokából, a beutaló határozat tényeiből és az anyával való foglalkozás során kialakult véleményünkből következtettünk. 1997 szeptembere óta pszichológus segít az anyák személyiségének elemzésében, azon okok feltárásában és elhárításában, amelyek meggátolják gyermekükhöz való kötődésüket, az iránta való felelősségérzet kialakulását és annak folyamatos működését. Azóta ugrásszerű javulást érzünk munkánk hatékonyságában. Erről a munkáról és eredményeiről a későbbiekben számolunk be részletesen.

A *beutalás okai* általában multiplex jellegűek voltak. Az összehasonlíthatóság kedvéért kiemeltük a beutaló határozatban részletezett döntő indokokat, bár nem biztos, hogy valóban az is volt az igazi ok. A jövőben rendszeresen dokumentálni fogjuk, hogy véleményünk szerint mennyiben felel meg a gyámhatóság beutalási indoka a valós problémának.

A *gyermeküket hazavivő* anyák 52, 4%-a döntően szociális okból, vagy az élettársi/házastársi viszony megromlása, az élettárs/házastárs brutalitása miatt kerültek intézetbe.

Azok az anyák, akik támogatásunk ellenére végleg *elhagyták gyermeküket*, kiemelkedő számban személyiségi problémák, felelőtlenség, deviancia miatt kerültek intézetünkbe. Találtunk azonban pusztán szociális okból beutalt gyermeket, akit véglegesen elhagyott édesanyja.

Ugyanakkor a gyermekükkel együtt hazatérő anyák között is voltak személyiségükben is sérült emberek, alkoholisták, szellemileg fogyatékosok. Nagyon foglalkoztatott minket az a kérdés, hogy ugyanazzal a fő okkal bekerült anyák esetében melyek azok a tényezők, amelyek döntően befolyásolják anya és gyermeke együtt maradását, vagy a gyermek elhagyását. Úgy gondoltuk, hogy tennivalóinkat lényegesen meghatározó szakmai következtetéseket tudunk ezekből levonni.

A 7, 5 év alatt gondozásunk alatt álló 12 fiatalkorú állami gondozott és 4 utógondozói ellátásban részesülő fiatal anya közül 8 hazavitte gyermekét, és mindössze 2 hagyta el véglegesen, 2 anya tartja a kapcsolatot gyermekével, négyen, pedig a felmérés pillanatában még intézetünk gondozottjai.

A sokrétű beutalási ok mutatja munkánk sokszínűségét. Másfajta gondoskodást igényelt az alkoholizmusa miatt gyermekét elvesztett, és megint másfélét a családon belüli szexuális bántalmazás következtében teherbe esett fiatalkorú anya.

Az anyák személyiségére és a gyermek állami gondozásba való beutalásának indoklására próbáltunk következtetni abból, hogy *az anyának idősebb gyermekével (gyermekével) milyen a kapcsolata*: korábban teljesítette-e anyai kötelességeit, vagy ezek a gyerekek is állami gondozásba kényszerültek, esetleg a család vállalta át gondozásukat és nevelésüket az anya helyett.

Egyértelmű összefüggést találtunk: annak a 14 anyának, aki gyermekét nem vitte haza (9 kapcsolatot tart gyermekével, 5 végleg elhagyta), már összesen 36 gyermekét az állam neveli, illetve 7 anya helyett a család vállalta magára a gyerekek gondozását, nevelését.

Zavarba ejtő volt azonban az a tény, hogy *a gyermeküket hazavitték anamnézisében is találtunk 9, korábban állami gondozásba vett gyermeket*, akik összesen 3 anyához tartoztak. Egyértelmű volt, hogy ezek az anyák „jó útra tértek”. Az nem jött szóba, hogy a gyámhatóság indokolatlanul és a gyermeket veszélyhelyzetnek kitéve engedélyezte hazamenetelüket, hiszen minden esetben mi adtunk róluk hazamenetelüket támogató véleményt, és minden esetben elegendő időnk volt az anya megismerésére. Ennek két oka lehetett. Vagy korábban *indokolatlan* volt a gyermekek állami gondozásba vétele, vagy *akkor nem segített az anyának senki*, és most elegendő segítséget kapott ahhoz, hogy talpra álljon.

Az anyák személyiségére, felelősségérzetére próbáltunk következtetni abból, hogy gyermekük érdekében *milyen mértékben működtek együtt az intézet dolgozóival*.

Az együttműködés fogalma alatt azt értettük, hogy az anya egyrészt mennyire tartja be gyermeke gondozásával, nevelésével kapcsolatos kéréseinket, tanácsainkat, másrészt mennyire tartja tiszteletben az intézet házirendjét. Az „*együttműködő*” anya megfogadta tanácsainkat, rendszeresen és jól ellátta gyermekét, a házirend szabályait betartotta, rendszeresen részt vett a foglalkozásokon, munkánkat segítette.

A „*nehezen együttműködő*” anya gyermekével kapcsolatos tanácsainkat többé-kevésbé tartotta csak be, de a lényeges dolgokban nem vétett gyermeke ellen, ugyanígy viselkedett a házirend szabályait illetően is. Nehéz volt együtt dolgozni vele, mert a megbeszélte foglalkozásokon rendszertelenül jelent meg, a megbeszélte dolgokat nem mindig úgy és akkor csinálta meg, ahogy kértük.

A „*nem együttműködő*” anya saját igényeit fontosabbnak tartotta gyermeke érdekénél és az intézet nyugalmanál, esetleges volt az, hogy gyermekét rendszeresen ellátja-e, vagy sem. Természetesen az utóbbi esetekben a gyermeket nem tettük ki anyja szeszélyeinek, ellátása nem szenvedett csorbát.

Az anyák 64%-a „*együttműködő*”, 26%-a „*nehezen együttműködő*” volt, csupán 10%, vagyis 11 anya tagadta meg a velünk való munkát. Feltűnő, hogy *a gyermekét véglegesen*

elhagyó anyák közül (20) csak 3 nem működött együtt velünk. A 13, gyermekét véglegesen elhagyó együttműködő anya dokumentációnk szerint „látszólag szerette” gyermekét, kéréseinket *engedelmesen teljesítette*. Közülük 8 klasszikus dajkaszolgálatos volt, 1991-ben és 1992-ben éltek intézetünkben, csak szoptatták gyermekeiket.

Családi háttér, egyéb segítség

Megnéztük, hogy milyen mértékben meghatározó a *család-, a gyermekvédelmi,* és az egészségügyi rendszer segítése.

Azt találtuk, hogy a gyermeküket hazavivő anyák többségét a saját, vagy a gyermek apjának *családja segítette* (78%).

Közülük 5 esetben a *korábban felelőtlen,* vagy éretlen, de gondozásunk hatására megváltozott anyát az unoka kedvéért fogadta vissza a család. A 3 fogyatékos és 2 pszichiátriai betegség miatt beutalt anyát úgy tudta felvállalni családja gyermekével együtt, hogy intézeti gondozásuk során minden gyermekükkel kapcsolatos teendőt megtanultak és *kialakult kompetenciájuk*.

Kevesebb anya vitte haza gyermekét csupán intézeti segítséggel (15%). Azokban az esetekben, amikor a gondozási idő olyan rövid volt, hogy az intézet érdemben képtelen volt segíteni és az anyák mögött nem állt segítő család, csak a beutalás indokolatlanságára tudunk következtetni (13, 5%).

Végignézve a 109 anya dokumentációját, kétségbeejtő az anyák és az intézet legtöbb esetben „magányos” küzdelme. A gyámhatóság, önkormányzat, területi anya-és gyermekvédelmi szolgálat csupán 18 anyát segített a 109-ből. Ez a segítség is többnyire abból állt, hogy támogató véleményünket figyelembe véve, elfogadták, elvállalták anya és gyermeke további gondozását a területen. Elgondolkodtató, hogy az állami (gyermekvédelmi) gondoskodás alatt álló fiatal anyák közül mindössze egyet támogattott az öt felnevelő, előzőleg neki otthont adó intézet. A Gyermekvédelmi Szakszolgálat (GYIVI) viszont jelentős mértékben segítette munkánkat.

Intézeti segítség alatt 1996 végéig következő törekvéseinket értettük:

1) Az anya minél többet legyen együtt gyermekével és olyan mértékű kötődés jöjjön létre közte és a gyermeke között, amely elegendő kompetenciája kialakulásához és ahhoz, hogy harcoljon érte.

2) Minél több információja legyen róla és a vele kapcsolatos feladatokról. Úgy érezzük, hogy ez önmagában sok anyának segített. De nagyon sok esetben kevés volt.

1996 őszétől szociális munkás, 1997 őszétől pszichológus is segíti munkánkat. Az intézeti támogatás fogalma azóta sokrétűbb, és lényegesen eredményesebb: családgondozás, alanyi jogon járó jövedelmek garantált elérése, munka keresése, személyiségkutatás, személyiségi zavarok kezelése, konfliktuskezelő képesség javítása, önállóság és önbizalom erősítése. (Az alanyi jogon járó jövedelmek korántsem jutottak el minden jogosulthoz, a területi szakemberek sok rászorultat megfosztottak ezektől azáltal, hogy sem felvilágosítás, sem intézkedés nem történt bizonyos járandóságok megszerzése érdekében.)

Csak jelentős segítséget, minimum három hónapon át tartó gondozást vagy legalább egy hónapig tartó intenzív családgondozást, egyéb szociális munkát, vagy pszichoterápiát soroltunk ebbe a kategóriába.

Anya és gyermeke korai kötődésének kialakulása

Munkánk eredményességét annak alapján vizsgáltuk, hogy hazamenetelük összefügg-e az alábbi kérdésekkel.

- 1) Az anya és gyermeke mennyi időt töltöttek együtt?
- 2) Együtt töltötték-e az első 6 hónapot?
- 3) Együtt töltötték-e az újszülött kort?
- 4) Milyen meghitt, személyes volt ez az együttlét?
- 5) Mennyi volt az anya illetve a gyerek beleszólása saját napirendjének kialakításába, életének megszervezésébe?
- 6) Mennyire alakulhatott ki az anya önállósága és felelősségérzete?
- 7) Van-e összefüggés a gondozás ideje és az anya gyermekéhez való ragaszkodása között?

Már 1993-ban arra törekedtünk, hogy anya és gyermeke minél több időt töltsenek együtt. Együttlétük meghittsége, az anya önállóságának és felelősségérzetének kialakulása azonban csak úgy valósulhatott meg, ha a gyermeket édesanyjával együtt csoporton kívül, közös szobában helyeztük el. Ezért összefüggést kerestünk a gyermekek hazamenetele és édesanyjukkal közös önálló életük lehetővé tétele között.

A következő táblázat kifejezései bővebb magyarázatra szorulnak, röviden részleteznem kell bizonyos szakmai fogalmakat és tevékenységeket.

A „*nem is szoptat*” kifejezés azokra az anyákra vonatkozik, akik újszülött gyermekük mellől 2 héten belül elmentek.

A „*csak szoptat*” kifejezés azt jelenti, hogy az anya meghatározott időben (3-4 óránként) bement a gyermekcsoportba gyermekéhez, megszoptatta, kicsit dajkálhatta, majd visszaadta a gondozónőnek. Szoptatási időn kívül az anya nem tartózkodott a szobában. Így az újszülöttjét szoptató anya megközelítőleg 8x30 percet, idősebb csecsemő édesanyja annyiszor 30 percet töltött együtt gyermekével, a-hányszor az evett. Ha nem tudott szoptatni (márpedig ilyen körülmények között kevés anya volt képes sokáig szoptatni), el kellett távoznia az intézetből. Ez a gyakorlat 1992 végéig volt jellemző intézetünkre.

Az anya „*gondozza gyermekét*”: a gondozónők megtanították a csecsemő ápolására, gondozására, majd fokozatosan önállóan is csinálta azt a csoport napirendjének megfelelő időpontokban. Lényegesen több időt töltött gyermekével, akár az egész napját is. 1993-1995-ig ez volt a gyakorlat. Ebben a rendszerben az anyának a csoport napirendjéhez kellett igazodnia, csoporton belül ez másképpen megoldhatatlan lett volna.

Nemhogy lényeges kérdésekben, de még abban sem dönthetett, hogy gyermekét mikor és hogyan fürdesse, hogyan öltöztesse, mikor és mit adjon neki enni. A gondozónő felügyelete alatt csinált mindent, felelőssége nem volt, nem kapott bizalmat, kompetenciája nem tudott kialakulni. E szakmai hiba felismerése miatt kezdtük el megszervezni azt, hogy az anyák és gyermekeik csoporton kívül, közös szobában, együtt és felügyelet nélkül éljenek.

„*Együtt éltek intézetben*”: azokat az anyákat és gyermekeiket soroltuk ide, akik a gyermek születése után közvetlenül kerültek a csecsemőotthonba és a jelzett életkortól kezdve csoporton kívül, közösen éltek. Az anya felelősséggel tartozott gyermeke egészségéért és jólétéért. Anya és gyermeke közös gondozása ebben a formában 1995-től kezdve fokozatosan vált gyakorlattá, bár szórványosan már 1991-ben és 1992-ben is előfordult.

Először nagyobb, majd egyre kisebb csecsemőkorban költöztettük ki a gyermeket édesanyjához. („együtt éltek intézetben” 6 hónapos kortól, stb.) Az anya megbízhatóságát illetően először bizonyítékot akartunk szerezeni, csak azután „kapta meg” gyermekét, vagyis az anyák iránti bizalom még nem igazán működött. Ennek fontosságát felismerve és tudva

az újszülöttkor kötődés szempontjából is nagy jelentőségét, 1996-tól kezdve anya és gyermeke újszülött kortól kezdve együtt éltek, kivéve, ha az anya fogyatékosága, vagy betegsége miatt képtelen volt ellátni gyermekét.

„Együtt éltek otthon is”, azokat jelzi, akik szülés után hazamentek, otthon együtt töltötték az újszülött kort, vagy a kötődés szempontjából leglényegesebb első hónapokat, és csak ezután kerültek intézetbe. Ez egyben minősítette a beutalás okának súlyosságát is: kevés kivételtől eltekintve nem lehetett olyan nagy probléma, ha újszülöttként haza merték engedni a gyermeket.

44 anya élt együtt gyermekével a gyermek 6 hónapos kora előtt. Közülük 38 (86%) hazavitte gyermekét. Ez az összes gyermekét hazavivő anya (59) 64%-a.

26 anya csak gondozta csecsemőjét, vagy a gyermek 6 hónapos életkora után éltek együtt. Közülük 15 vitte haza gyermekét, ami a gyermeküket csak gondozó anyák 58%-át jelenti, az összes, gyermekét hazavivő anya 25%-át.

A kizárólag szoptató anyák (18) 28%-a vitte haza gyermekét (5).

A gyermekük mellől 2 héten belül eltávozó, nem is szoptató anyák közül 4 véglegesen elhagyta gyermekét. Egy anya azért nem szoptatta gyermekét, mert otthon lévő gyermekeihez ment haza és hamarosan visszajött az újszülöttért is.

Ezek az adatok megfelelnek az egyes évek eredményességi statisztikájának.

Az 1991-92-es években, amelyek szakmai munkájára az volt jellemző, hogy az anyák csak szoptattak, a gyermekek hazavitelének aránya alacsony volt. 1993-tól kezdve az anyák közül egyre több gondozta is gyermekét, majd nagyobb csecsemőkortól együtt voltak. A hazameneteli arány emelkedett, 1995-ben duplája volt az 1991. évinek. Igazi kiugrást az 1995-ös évtől kezdve látunk, ekkortól vált gyakorlattá anyák és gyermekeik korai együttélése.

Azok az anyák, akiknek gyermekét önmagában is komoly problémát jelentő okok (személyiségi problémák, alkoholizmus, fogyatékoság, pszichiátriai betegség vagy ezek együttese) miatt utalták be az intézetbe, csak abban az esetben voltak képesek gyermekük mellett kitartani, ha újszülött korától, de legalább az első 3 hónaptól kezdve együtt éltek vele. Természetesen ez alapvetően az anyán múlott. Ha a legkisebb hajlandóságot is észleltük arra nézve, hogy gyermeke mellett maradjon, mindent megtettünk annak érdekében, hogy kezdetben bizonytalan próbálkozását sziklaszilárd elhatározássá fejlesszük. Ez 44 anya közül 13 esetében sikerült. A kötődés, a csecsemőjével kapcsolatos kompetencia kialakulása valamint ennek óriási élményt adó és önbizalmat keltő ereje tette képessé a fogyatékos anyát is arra, hogy képessége felett teljesítsen, ha gyermekéről volt szó. Ehhez azonban kellett az a bizalmat, önbecsülést és támogatást nyújtó környezet, amelyet igyekeztünk kialakítani.

Az elmúlt 7, 5 év alatt az édesanyjkkal hazament gyermekek közül 2 került vissza a gyermekvédelmi szakellátás területére. Az egyik 1993-ban (édesanyja korábban csak szoptatta), a másik 1996-ban (újszülött kortól együtt élt édesanyjával).

Fontosnak tartjuk a gondozás idejét. Ahhoz, hogy anya és gyermeke kötődése kialakulhasson és az anyákkal folyó szakmai munka is elérjen egy kívánatos színvonalat, idő kellett.

Azt néztük meg, hogy milyen időtartamú gondozási időhöz tartozik arányaiban a legtöbb, gyermekét hazavivő és a legkevesebb, gyermekét elhagyó anya.

A legeredményesebb a 3-6, illetve a 9-12 hónapig tartó gondozás, ami teljes mértékben megegyezik gyakorlati tapasztalatunkkal.

Az egy hónapnál rövidebb gondozási idő alatt szakmailag értékes munkát nem lehet végezni. A viszonylag magas hazameneteli arány felvet egy pár gondolatot.

- 1) Egy hónapon belül csak akkor mehet haza a gyermek, ha gyorsan található olyan megoldás, amely mellett az újszülött biztonságban van. Ha a probléma a beutalás után egy hónapon belül megoldható, miért nem történt meg az intézkedés már a szülés előtt? Ezt a kérdést vetem fel e dolgozat elejének 5. bekezdésében, a statisztika igazolja szakmai felvetésemet.
- 2) Ha a hazamenetel nem igényelt különösebb intézkedést, a beutalás indokolatlan volt.
- 3) Gyakran előfordult, hogy a beutalás után a család azonnal az anya és gyermeke segítségére sietett, sok esetben előzőleg nem is tudták, hogy baj van. Ebben a szituációban a katasztrófahelyzetek kivételével a beutalás elkapkodott volt. A gyermekért felelős területi szakember ugyanis nem kellő körültekintéssel oldotta meg a problémát, a számára legrövidebb és legkényelmesebb megoldást választotta, ahelyett, hogy minden lehetőséget megvizsgált volna.

A 12 hónap feletti időtartamú gondozási idő szintén a területi munka hiányosságait jelzi. Az ilyen hosszasan gondozott anyák kivétel nélkül mind hajléktalanok voltak, és hazamenetelük érdekében ennyi idő alatt sem történt semmilyen intézkedés. Sajnáljuk őket, tudtuk, hogy az anya hajléktalanként soha nem kapja meg gyermekét, és komoly esélyt láttunk arra, hogy gyermekétől elválasztva ismét elveszíti a talajt lába alól. Sajnos az önkormányzatok nem veszik figyelembe azt a tényt, hogy a szükségllakás olcsóbb, mint a gyermekvédelmi szakellátás több évi költsége, hiszen az „nem az ő pénzük”. (Nem is az övék, mindannyiunké.)

Ezt a kérdést elvben megoldja az új Gyermekvédelmi Törvény, a mindennapos gyakorlat azonban még nem igazodik ehhez.

A fenti elemzések során a következő szakmai következtetéseket vontuk le:

A gyermekvédelmi gondoskodásba kerülő gyermekek saját családjába való visszakerülését nagymértékben befolyásolják a következő tényezők:

- 1) az anya személyisége
- 2) családi háttér támogató ereje
- 3) a gyermekért felelős szakemberek elhivatottsága, tudása és aktivitása
- 4) anya és gyermeke korai kötődésének és kompetenciájának kialakulása.

A családi háttér, illetve egyéb segítség felkutatásához és aktivizálásához nélkülözhetetlen a szociális munkás. Az anya személyiségének ismerete, ennek birtokában történő megoldások keresése és a személyiséget torzító tényezők elhárítása csak pszichológus segítségével történhet meg.

Legalább ilyen fontos a gyermek anyával együtt való felvétele és közös gondozásuk, amely főleg az anyával végzett munkát jelenti. Ha munkánk sikertelen, „csak” egy valaki nyert az ügyben. A gyerek. Addig is együtt volt édesanyjával, mégpedig életének azon szakaszában, amely személyiségfejlődésében, kapcsolatkötő képességében meghatározó. Ezek a gyerekek mind testileg, mind értelmileg jobban fejlődnek, mint anya nélkül nevelkedő társaik, pszichés állapotuk, pedig lényegesen jobb. Különösen a beszéd fejlődésében, az éntudat és a szocializáció kialakulásában valamint egyéniségük megvalósítására való törekvésükben látható egyértelmű különbség, ha csoportban nevelkedő társaikkal hasonlítjuk össze őket.

Pszichológiai kísérletek igazolják, hogy ha térben elválasztjuk az anyát gyermekétől, nem alakulhat ki az anya kompetenciája, önbizalma, felelősségérzete, fontosságának tudata. Tény, hogy anya és gyermeke kötődése, kettőjük kompetenciája sérül, ha közös életük első

vagy legalább az első 6 hónapjában nincsenek állandóan egymás mellett. Nagyon fontos az időpont.

Ismerve a közvetlenül a szülés utáni első három hétben, az anya szenzitív periódusában kialakuló, az újszülöttel való testi kapcsolat hatására létrejövő anyai ösztön fogalmát; arra kell törekedni, hogy az újszülött életének ebben a szakaszában édesanyja mellett legyen. Még a jó szociális és társadalmi helyzetben élő, újszülöttjétől elválasztott anya is a későbbiekben más módon szereti gyermekét, ritkábban keresi a testi kontaktust vele. Kicsi az esély arra, hogy a bármely okból krízishelyzetbe került, vagy már az előzőekben személyiségkárosodást elszenvedett anya sérült kompetenciával, önbizalom és felelősségérzet nélkül képes legyen gyermekéért harcolni.

Az anyába vetett bizalom és a gyermek anyával együtt történő elhelyezése kérdésében a felelősség vállalása többször felvetett, nagy viharokat kavaró probléma.

Felelősségünk természetesen van. Ha van választási lehetőségünk, mi a nagyobb felelősség? Biztonságos, de a csecsemő számára természetellenes körülmények között - nevelni a gyermeket, miközben tudjuk, hogy elvettük tőle azt, ami számára a legfontosabb; vagy szoros kontroll mellett, jelentős biztosítékok beépítésével elősegíteni, hogy a természet (jól) tegye a maga dolgát?

IRODALOM

- 1.) Dr. Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok. Pszichológia - nevelőknek. Tankönyvkiadó, Budapest 1986.
- 2.) Mérei Ferenc - V. Binét Ágnes: Gyermeklélektan. Medicina, Budapest, 1997.
- 3.) Nelson: A gyermekgyógyászat tankönyve. Első magyar nyelvű kiadás 1995.

Írta: Magyar Gyöngyvér

„Keressétek meg azt a felnőttet, akiben a legjobban megbíztok...”

A „Chicoca fája” című, gyermekek elleni szexuális visszaélések megelőzésére indult program eddigi tapasztalatai

A gyermekek ellen elkövetett fizikai, lelki vagy szexuális bántalmazások gyakoriságáról – részben a nagyarányú látencia miatt, részben az erre vonatkozó felmérő vizsgálatok hiányában – nagyon keveset tudunk. Az így elszenvedett traumák, melyeknek feldolgozására nincs lehetősége a gyermeknek, később súlyos pszichés és szomatikus következményekkel járhatnak.

Magyarországon még nem épült ki a megfelelő prevenciós és segítségnyújtó hálózat a gyermekekkel szemben elkövetett fizikai, lelki vagy szexuális visszaélések ellen, számos területen elmaradunk a Nyugat-Európában természetesnek vett gondozási és terápiás háttértől. Gyenge lábakon áll az együttműködés a rendőrséggel, s hiányzik a gyermekvédelmi ismeretek tanítása az egészségügyi dolgozók, pedagógusok, bírók, rendőrségi alkalmazottak, valamint az orvosok képzéséből.

A Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület által szervezett átfogó program elsősorban a gyermekek elleni szexuális visszaélések megelőzését célozza. Feltáró hatása miatt azonban nagy szerepet játszhat a szexuálisan bántalmazott gyermekek felismerésében is.

A mexikói „Chicoca fája” című bábfilm, melyre a program épül, megpróbál minél több, gyermekek ellen elkövetett szexuális visszaélés esetén előforduló, típusos elemet feldolgozni a dzsungelben játszódó állattörténetben. Meseszerű, vidám hangvétele, happy enddel végződő feloldása azonban megpróbálja ezt a tragikus témát a gyermekek számára emészthetővé, könnyebbé tenni. Ez a közel harminc perces bábfilm segít ráhangolni a gyermekeket az ezt követő beszélgetésre, rajzolásra, esetleges élmények megbeszélésére. Az így kiderülő súlyosabb traumák esetén természetesen további lépésekre kerülhet sor. A filmet levetítő szakemberek képzésük során megtanulják alkalmazni az ún. újraértékelő támogatás módszerét, amellyel – családját illetve gondozóit is bevonva – segíteni tudnak a gyermeknek az őt ért trauma feldolgozásában. Amennyiben a gyermek családját ezt nem igényli, a helyi családsegítő szolgálatot, a nevelési tanácsadót illetve a gyermekpszichiátriai ellátást is igénybe veheti – ezt a filmet vetítő szakember javasolni is fogja a családnak.

Munkatársaink feladata az, hogy az iskolákkal illetve intézetekkel való egyeztetést követően, az általános iskola 1-8. osztályosoknak osztályfőnöki óra, délutáni foglalkozás vagy egyéb megfelelő alkalom keretén belül a film levetítése, majd ezután a gyerekekkel való feloldó-levezető foglalkozás, súlyos traumák feltárása esetén a pedagógussal, nevelővel egyeztetve a megfelelő szakemberekhez közvetítsen. Feladatuk továbbá, ha erre igény mutatkozik, a traumát szenvedett gyermekkel, az osztállyal illetve csoporttal való további foglalkozás.

Nagy hangsúlyt szeretnénk fektetni arra, hogy minden megyében legyenek kiképzett szakemberek, akik a helyi viszonyokat ismerve hatékonyabban tudják végezni munkájukat

Ehhez az összetett feladathoz felkészült szakemberekre van szükség, akik a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület által kifejezetten e film felhasználására szervezett képzésben vesznek részt, s akik a film kizárólagos alkalmazására jogosító bizonyítványt kapnak. Munkájuk során a további szakmai támogatás és konzultációs lehetőség rendelkezésükre áll.

A folyamatos szupervízió és kapcsolattartás során összegyűjtött eredmények statisztikai összegzésére épül a következő ismertetés, mely átfogó képet ad az eltelt időszak munkájáról.

A januári, a májusi és a júniusi képzést követő szupervízió októberben volt; eredménye várakozáson felüli. Az eltelt 9 hónap alatt – az eddig feldolgozott adminisztrációs lapok alapján – 1200, 6-14 éves korú gyermek látta a filmet, és vett részt az azt követő foglalkozáson. Közülük 103 (57 fiú és 46 lány) számolt be szexuális visszaéléssel kapcsolatos személyes élményről és közel ugyanennyi (95) tudott ilyen esetről a környezetében.

Általános tapasztalatként szögezhetjük le, hogy a film lekötötte a gyermekek figyelmét, közben jól megfigyelhető pozitív illetve negatív reakciókat adtak. A vetítést követő beszélgetéseken nagyfokú nyitottságot mutattak (ami egyes esetekben az ott dolgozók pedagógusoknak is meglepetést jelentett), érdeklődőek voltak, rengeteg kérdést tettek fel.

Változó a kép arra vonatkozóan, hogy a gyerekek beszélgetnek-e ilyen témáról a szüleikkel vagy sem. Sok esetben emelték ki a filmbeli mama szerepét, főleg a kisebbeknél megnyugtató az édesanya védelme. Nagyon ritkán hozták szóba a gyerekek azt, hogy ilyen helyzetben az édesapjukhoz fordulnának. Rengeteg kérdés szólt a kapcsolatteremtésről, megbízhatóságról és a bizalomról.

Gyakori tapasztalat, hogy a gyerekek a szexuális visszaélésekről szóló információikat a médiából szerzik, és ezek félelmet keltenek bennük. Óriási a tévé- és rádióműsorok szerepe és természetesen felelőssége is, mert sok esetben ez az egyetlen forrás, amelyből a gyerekek (!) is értesülnek erről a témáról. Kérdések özönével árasztották el munkatársainkat, látszik, hogy az így szerzett információkat nem tudják kivel megbeszélni. A foglalkozások nagy részénél kiderült, hogy a gyerekeknek előzőleg szexuális felvilágosítást nem tartottak – ha igen, akkor csak a családban –, ilyen jellegű információikat részben a médiából részben a pornófilmekből szerzik.

A személyes élmények a leggyakrabban közlekedési eszközön, utcán elszenvedett molesztálások voltak. A gyerekek nagyon élelmesek, különböző önvédelmi és védekezési módokat ismernek. Egy 12 éves kislány mesélt személyes élményéről, egy férfi követte, de ő bemenekült egy boltba és ott segítséget kért. Ezután szólt a szüleinek. Egy másik foglalkozáson a beszélgetés során három gyermek számolt be olyan esetről, amikor ismerőseik közül próbáltak meg elcsábítani valakit, de minden esetben megghiúsult, s nem jutottak el az erőszakig. Egyik alkalommal már az autóba is betuszkolták a kiszemelt áldozatot, de ő integetett a szembejövő autónak, mire az megállt és segített.

Egy foglalkozás alkalmával 11-12 éves fiúk meséltek arról, hogy a sportpályán rendszeresen ajánlatokat kapnak egy felnőtt férfitől, s bár a fiúk a felnőtt alkoholos állapotával magyarázták a történeteket, közös összefogással, egymás megvárásával igyekeznek elkerülni a hasonló szituációt. Felnőttel nem beszéltek meg.

Olyan esetben is, mikor szülei felvilágosították a gyerekeket az idegen emberekkel való helyes viselkedésről, ismeretlen volt előttük annak a lehetősége, hogy rokon, barát vagy jó ismerős részéről is érheti őket szexuális zaklatás. Egy kisfiú a vetítés után négy szemközt számolt be személyes élményéről: 7 éves korában a nagymamája férje zaklatta, amikor éjszakánként azzal egy ágyban kellett aludnia. Édesanyja nem hitt neki. A kisfiú úgy látja, hogy a férfi most az öccsét környékezi, édesapja megígérte, hogy megvédi őket. Egy másik kisfiú szintén négy szemközt beszélt arról, hogy az édesapja a lánytestvérét zaklatta, az egész család átmeneti otthonba költözött, majd az édesapa megígérte, hogy többet nem csinál ilyet, s most újra együtt él a család.

A kérdések sok esetben alapvető szexuális ismeretekre irányultak, szükségessé téve munkatársainknak, hogy olyan felvilágosító tevékenységet is végezzenek, melyet eredetileg

nem célzott a program. Ez a tapasztalat jelentős következtetésekre készítet a program későbbi továbbfejlesztését illetően.

Mind a pedagógusok, nevelők mind, pedig a filmet megnéző szülők rendkívül hasznosnak és szükségesnek érezték, hogy a gyermekek már ebben a korban (6-14) rendelkezzenek a megfelelő, korukhoz mért ismeretekkel ahhoz, hogy ne eshessenek áldozatául az ilyen jellegű visszaéléseknek és erőszakos cselekményeknek (mint azt sajnos számos tragikus példa mutatja). Meggyőződésünk, hogy a film és az azt követő beszélgetés segít a gyermekeknek abban, hogy test- és öntudatosabbá váljanak és meg tudják magukat védeni az ilyen fajta visszaélésekkel szemben, felnőve pedig egészséges, döntőképes személyiségekké váljanak,

Írta: Makai Éva

Gyermekvédelem az iskolai pedagógiai programban

A gyermekvédelem kérdései elevenen érintik az iskolákat. Rájuk nehezülő napi gondként érzékelik, élük meg az ott tanító-nevelő kollégák. Vajon megkerülhetik-e az iskolák ezeket a gondokat? Mit tud, mit akar, mennyit képes tudatosan is vállalni az iskola a gyermek- és ifjúságvédelem gondjaiból? Nemcsak az iskolai gyermekvédelem kérdéseivel foglalkozó szakember vagy a kutató számára lehetnek ezek a kérdések izgalmasak, de a mindennapok gyakorlatában helytállni akaró (kényszerülő) kollégáknak is, hiszen 1998. szeptemberével, a pedagógiai programok startjával új időszámítás kezdődik az iskolai gyermekvédelemben is.

Valószínűleg senki sem vitatja, hogy az elmúlt évtized(ek) társadalmi, politikai és gazdasági változásai olyan új gyermekvédelmi problémák megjelenését is előidézték, amelyek ma sűrítetten csapódnak le az iskolákban, a gyermekeken. Ma nemigen kerülhetik meg az iskolák, hogy valamilyen módon ne válaszoljanak ezekre. A közoktatási törvény is előírja, hogy az iskola jelenítse meg pedagógiai programjában a gyermek- és ifjúságvédelemmel összefüggő tevékenységét.

A közoktatási törvény a szakmailag autonóm iskola nevelőtestületére bízta a döntést, hogy - elemezve környezetének szükségleteit és deklarált igényeit - megalkossa az iskola működését szabályozó alapdokumentumot, pedagógiai programját. A törvény 48. §-ában tételesen előírta, mely kérdésekről muszáj megnyilatkoznia a program kontextusában az iskolának. A közoktatási törvény 1996. évi módosítása – nyilván számolva a felgyülemlett társadalmi problémákkal, kereteket keresve a gyermekvilág veszélyeztettségére adható pedagógiai válaszoknak – kötelezően írta elő, hogy a pedagógiai programok tételesen határozzák meg: milyen gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységeket tekintenek környezeti kihívásaikra megfelelőnek s kompetenciáikkal lefedhetőnek. A közoktatási törvény ilyen irányú módosításában szerepet játszhatott az akkor már készülő, azóta elfogadott gyermekvédelmi törvény is. A gyermekvédelmi törvény az iskolai gyermekvédelem új partnereként, segítőjeként nevesítette a gyermekjóléti szolgálatokat.

Az iskolák a programírás és programlegitimizáció feladatait az 1997/98. tanév során elvégezték, hiszen 1998 szeptember 1-től csak fenntartójuk által törvényesen jóváhagyott pedagógiai program szerint működhetnek.

Hogyan jelennek meg a pedagógiai programokban a gyermekvédelem tevékenységei, feladatai? E kérdéseket vizsgáltam általános iskolai pedagógiai programokban.

Jól tudom, hogy a program csak tervdokumentáció, a valóságban ettől pozitív-negatív irányban eltérő praxis is létrejöhet egy-egy iskolában, ám az iskolák szakmai kultúráját e megfogalmazások jellemzik. Fontos dolog az is, hogy a programok hatályba léptetése után é szövegek az intézmény működtetésének számon kérhető, ellenőrizhető alapjai.

Tanulmányomban az alábbi kérdésekre kerestem válaszokat:

Milyen terjedelemben jelennek meg az adott iskola pedagógiai programjában a gyermekvédelem kérdései?

A vállalt feladatok a közoktatási törvénynek az iskolai gyermekvédelemre vonatkozó absztrakt előírásait ismétlik, másolják mechanikusan, vagy operacionalizálható tevékenységterveknek tekinthetőek (felelősökkel stb.)?

Kinek (kiknek) a feladataként jeleníti meg a pedagógiai program az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet?

Hogyan rendszerezhetőek, tipizálhatóak a pedagógiai programokban megfogalmazott gyermekvédelmi feladatok?

Munkám során 20 általános iskola pedagógiai programját elemeztem, vizsgáltam. Az iskolák településtípusok szerinti megoszlása: 10 fővárosi iskola, 6 városi iskola (ebből 2 megyeszékhely), 4 falusi iskola (ebből 2 körzeti iskola). Két intézmény – egy városi és egy falusi – ún. általános művelődési központ szervezetében működik. A vizsgálat adatai megközelítően 6 ezer tanulóra vonatkoznak.

Nézzük, milyen válaszok adhatók a vizsgált kérdésekre!

1. Milyen terjedelemben jelennek meg az adott iskola pedagógiai programjában a gyermekvédelem kérdései?

A vizsgálódás inkább formai, mint tartalmi volt, amikor a pedagógiai programokban a gyermekvédelemről írottak terjedelmét figyeltem. Az iskola gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységéről szóló rész több oldalnyi terjedelmű volt a pedagógiai programok 50%-ában, egy oldalnyi 25%-ában, míg 25%-ában mindössze féloldalnyi (vagy 1-2 bekezdés). Csak összevetésképpen: a tantárgyi helyi tanterveket nem számítva – ezek tantárgyanként külön-külön 20-30 oldal terjedelműek – a pedagógiai programok általában 15-35 oldalas dokumentumok. Mint ismeretes, az intézmény nevelési-oktatási céljait, értékelési rendszerét, tehetséggondozó, hátránykompenzáló eszközrendszerét, az iskolai élet megszervezésének módozatait, adott esetben a nemzeti kisebbségi nevelés-oktatás fő mutatóit tartalmazzák előírászerűen e – többnyire – bevezető fejezetek. Ebben a kontextusban kell tehát számot adnia az iskolának gyermekvédelmi tevékenységéről. Az általános művelődési központoknak komplex művelődési-pedagógiai programot kell írniuk, elfogadniuk és jóváhagyatniuk.

2. A vállalt feladatok csupán a közoktatási törvénynek az iskolai gyermekvédelemre vonatkozó előírásait ismétlik, másolják mechanikusan, vagy célszerű, célratörő működést tételezven kellőképpen operacionalizálhatóak?

Az összehasonlításhoz idézzük fel, hogyan fogalmaz a gyermekvédelemmel kapcsolatos feladatokról a közoktatási törvény! A törvény /41.§ (6)/ szerint a nevelési-oktatási intézmény:

- felderíti a gyermekek és tanulók fejlődését veszélyeztető okokat
- pedagógiai eszközökkel törekszik a káros hatások megelőzésére, illetőleg ellensúlyozására
- szükség esetén a gyermek, a tanuló érdekében intézkedést kezdeményez.

Akkor tekintetem operacionalizálhatónak a pedagógiai programban bemutatott tevékenységeket, ha azok a törvényi feladatokat kibontva mintegy létrehozzák a gyermekvédelem helyi nevelési tervét. Ha sajátos, egyedi környezetéhez alkalmazkodó, ezért összetéveszthetetlen lesz általa az iskola. S mindenek felett a programba emelt feladatokból valóban következnek tevékenységek, eljárások, felelőségek és ellenőrzési pontok. A vizsgált pedagógiai programok kisebbik felében jelent meg ilyen léptékű

feladatvállalás és tevékenységre orientáltság. Ez azt jelzi, hogy az intézmények többsége még nem tekinti pedagógiai programját annak, ami: működését primer módon szabályozó helyi jogforrásnak, az értékelés, a hatékonyságvizsgálat későbbi zsinórmértékének. Feltehetőleg ezen iskolák „kipipálandó” papírmunkának élték meg a programírást - megfélelmezve arról, hogy a jelenlegi törvényesség szerint nem lesz helyette más (akár köztes) szabályozás.

3. Kinek (kiknek) a feladataként jeleníti meg a pedagógiai program az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet?

Az iskolák nagyobb része (11) nyilatkozik úgy pedagógiai programjában, hogy a gyermek- és ifjúságvédelem felelőse (összefogója, koordinátora) a gyermek- és ifjúságvédelmi felelős. Feladatait ezek az iskolák nevesítik is a pedagógiai programban. Az iskolák 45 %-ában tartják minden pedagógus kötelezettségének és felelőségének a gyermekvédelmi munkát. A szám azért is meglepő, mert a közoktatási törvény határozottan minden pedagógus kötelező feladatává teszi a gyermek- és ifjúságvédelmet. Éppen ennek feladatosításában és tudatosításában lehetne nagy szerepe a pedagógiai programoknak! Említésre méltó viszont az iskoláknak az a 15%-a, ahol „a gyermekvédelem átfogja a pedagógiai munkát, annak nevelő és oktató programját.” Más megfogalmazásban: „a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység átfogja az iskolai élet egészét”, így a pedagógiai programba foglalt teljes iskolai tevékenységrendszerbe, az iskola éthoszába ágyazódik, azon keresztül valósul meg (pl. zöld program, öko-program). Az elemzett példák valóban átfogó, a gyermekvédelmi szemléletet is integráló szemléletmódról és tevékenységi rendszerről tanúskodnak, nem üres közhely tehát az integratív megfogalmazás. („Az intézmény nyilvános értékrendszere normáival visszatart a deviáns magatartástól.” – falusi kisiskola, ÁMK; „Az egészséges életmódra, az egészséges testi-és lelki állapot örömteli megélésére és a harmonikus élet értéként való megélésére, környezetünk szeretetére és védelmére nevelő sajátos helyi Zöld programunk teljes mivoltában preventív lényegét hordozó és minden aspektusában gyermeket védő program” – fővárosi iskola).

4. Hogyan rendszerezhetitek, osztályozhatóak a pedagógiai programokban leírt gyermekvédelmi feladatok?

Ezen elemzés során egy korábbi vizsgálatom kategória-rendszerét alkalmaztam (1. Makai Éva: Gyermekvédelmi kultúra a pedagógusok szakmai önképében, Új pedagógiai közlemények, Budapest 1998., ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék, Pro Educatione Gentis Hungaria Alapítvány). A pedagógiai programokban „gyermekvédelmis” eljárásként megjelenített tevékenységeket az alábbi kategóriákba soroltam:

Kapcsolat a családdal

Ide sorolható eljárások: a személyes beszélgetés, a családlátogatás, a szülői támogatás megnyerése, a fogadóóra, a szülői értekezlet, a szülőknek szóló tanácsadás, a családok aktív bevonása (érdekeltté tétele) az iskolai programokba, programok szervezésébe, különös tekintettel, pl. az elvált szülőkre stb. A vizsgált iskoláknál a családlátogatás áll az első helyen (65%). Érdeemes megjegyezni azonban, hogy a családlátogatás kötelezettsége az iskolák értelmezésében a gyermek- és ifjúságvédelmi felelősre vonatkozik elsősorban. E 65%-on belül az iskolák 30%-a csak a problémás gyerek családját látogatja. A

családlátogatást azonos súllyal (45%-ban) követi a személyes beszélgetés, a szülői támogatás megnyerése, a jó kapcsolat, a szülők aktív bevonása az iskolai életbe, a szülői értekezlet és a fogadóóra. Újszerű elemnek mondható a szülőknek szóló tanácsadás típusú tevékenység.

Anyagi támogatás

Az anyagi támogatás leggyakrabban az önkormányzat anyagi támogatásának igénylését, a segélykérést jelenti (az iskolák 75%-ánál kiemelt helyen). Ez elsősorban étkezési támogatás biztosítását, megszerzésében való közreműködést illetve tankönyv-, tanszersegélyt jelent (akár az ingyenességet is). Intenzíven jelentkező új tevékenység az adománygyűjtés (elsősorban ruhaneműé), s az alapítványi pénzbeli támogatások lehetőségeinek megkeresése (7 iskola).

Pedagógiai eljárások

A gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység során a közoktatási törvény is hangsúlyosan kezeli a pedagógiai eljárásokat. A vizsgált pedagógiai programokban kiemelt súllyal tervezik a hátrányos helyzetű és/vagy veszélyeztetett gyermekek esetében a „külön foglalkozást” a gyermekkel, az egyéni bánásmódot (14 iskola). Szinte ugyanilyen hangsúlyos a megfelelő légkör, a tanár és a gyermek közötti érzelmi kapcsolat erősítése, a segítő kapcsolat feltételeinek megteremtése (12 iskola). Fontosak a speciális közösségi, szabadidős és fejlesztő foglalkozások, ahol a gyermek nem csak „bevon”, de aktív részese, alakítója a vele való történéseknek – pl. önismereti kör (említésük 10 programban). Az iskolai rendezvényeken való részvételhez segítségnél is az érintett aktivizálása kap hangsúlyt. (Pl. szereplések, de ugyanez sorolódott a szünidős programok és a táborok, a nyári napközi és üdültetés is; említésük 9 iskola programjában jelenik meg).

A gyermekvédelmi problémák megelőzésénél a felvilágosító munka, a speciális témájú felkészítés (kiemelten: a DADA program) kap hangsúlyt (11 iskola). Érdekes, új színfoltként jelennek meg a tervezett pedagógiai típusú eljárások között a gyermeki jogokkal kapcsolatos tájékoztatások, tanácsadások, mint par excellence gyermekvédelmi típusúnak tartott pedagógiai tevékenységek. Jelenti ez a gyermekjogi információkhoz juttatást, a diákönkormányzatok – a DÖK – jogérvényesítő szerepének erősítését, a hátrányos helyzetű vagy veszélyeztetett gyermekek szerepének növelését a DÖK-ben. (A gyermekjoggal-diákjoggal összefüggő említés 7 iskolában jelent meg.) Azért tartom ezt új színfoltnak, mert az egy évvel korábbi, az osztályfőnökök körében tett vizsgálatom során (1. id. mű Makai E.: A gyermekvédelmi kultúra a pedagógusok szakmai önképében) az osztályfőnökök által felsorolt ismert és alkalmazott pedagógiai eljárások, mint gyermekvédelmi eljárások közt a gyermeki joggal, diákjoggal kapcsolatos említések nem szerepeltek!

Szervezeti lépések az iskolában

A gyermekvédelmi problémákra adott lehetséges válaszok és tevékenységek sajátos típusa az, amikor az iskola valamilyen szervezeti átalakítással, vagy szervezetre ható, a szervezetre vonatkozó lépéssel próbál az adott gyermekvédelmi problémára válaszolni. Ilyen, pl. a veszélyeztetett gyermekek napközi otthoni vagy tanulószobai elhelyezése, diákotthonba, hetes otthonba juttatása (együttes említésük 70 %). A programelemek közt szerepel a problémás gyermek fejlesztő-segítő célú időleges kiemelése is az adott osztályból,

közösségből. Ugyanez megjelenhet szegregációként is, amikor a problémás tanköteles gyermeket „átirányítják” másik iskolába, esetleg ifjúsági tagozatra vagy magántanulónak. A segítő típusú s a szegregáló típusú szervezeti megoldások 20-20 %-ban vannak jelen a vizsgált iskolák pedagógiai programjában. (Jelen kutatástól független személyes tapasztalataim egy gyermekjóléti szolgálat munkatársaként hasonlóak: erős a készítés az iskolákban a szegregáló megoldásokra, főképpen a kiskamaszok és az évfolyamukhoz, osztályukhoz képest akár több évvel is túlkoros tanulók esetében.)

A szervezeti lépések másik iránya: az iskolavezetés, illetve a kollégák bevonása a problémákba, együttműködésük megnyerése (8 illetve 9 iskolában). Az iskolák egynegyedében kéri ilyenkor speciálisan más iskolai szakember segítségét („iskolai pszichológus”, családpedagógus, szociális asszisztens, könyvtáros, gyógytornász, logopédus stb.)

A gyermekvédelmi hálózat igénybevétele

Feltételezve, hogy van ilyen hálózat, s hogy a gyermekvédelmi törvény is ösztönzi ennek létrehozását, illetve megerősítését és működtetését...

Az iskolák első számú partnere az önkormányzat, ezen belül a szervezetnek a szociális ellátásokkal vagy a gyámhivatali típusú tevékenységekkel foglalkozó egységei (13 iskola). Az iskola főképpen segélykérőként (ajánlóként, javaslattevőként) jelenik meg a programok tanúsága szerint. Ezt a szerepét fölerősíti, hogy az önkormányzatok bizonyos új típusú gyermekvédelmi segélyek igénylőitől nem csak iskolalátogatási igazolást kérnek, de gyakorta kéri az iskola megerősítő-támogató véleményét is (pl. rendkívüli gyermekvédelmi támogatás esetében).

Az önkormányzathoz fordulás tervei közt utalás-szemen megjelenik, mint gyermekvédelmi tevékenység az igazolatlanul hiányzó problémás gyermekek szüleinek feljelentése (jelzés a jegyző felé). Szórványosan, de előfordul esetenként a rendőrséghez, bírósághoz fordulás.

A „gyermekvédelmi hálózat” leginkább működtetett szereplői a Nevelési Tanácsadók. Szakembereinek segítségét 8 iskolában tervezik kérni. A gyermek- és ifjúságvédelmi intézményekkel, a gyermekjóléti szakszolgálatokkal általában nem terveznek közvetlen kapcsolatot, ez csak azokban az iskolákban kerül említésre, ahol van nevelésbe vett (gyermekotthonban elhelyezett) tanulójuk.

Korábban szoltam már arról, hogy a közoktatási kormányzat az iskolai gyermekvédelem segítőiként nevezi meg a gyermekjóléti szolgálatokat.

Ugyanezt erősíti meg egy, a nevelési-oktatási intézmények működését módosító művelődési miniszteri rendelet is (16/1998. /IV.8./ MKM rendelet), amely a gyermekvédelmi feladatokban közreműködő, a gyermekjóléti szolgálatokkal együttműködő szereplőkként írja le az iskolákat.

Pedagógiai programjában az iskolák egynegyede tervez a gyermekjóléti szolgálatokkal együttes tevékenységet, vagy kéri az ő közreműködésüket. E szám óvatosan arra enged következtetni, hogy a vizsgálat idejében reálisan az iskolák 25%-a számára ismert, elérhető, létező, reális partner a gyermekjóléti szolgálat.

Új típusú szervezetek létrehozása és/vagy átlépés más alrendszerbe

Igen intenzíven jelentkezik (12) mint gyermekvédelmi típusúnak tartott-tervezett tevékenység a gyermek- és ifjúságvédelmi problémák „átcsatornázása” a gyógyító

szakszolgálathoz (orvos, védőnő) ill. az iskolaorvosi ellátáshoz. Ezt talán jelzésként is lehet értelmezni e szolgáltatásoknak a prevencióban betöltött helyéről, szükségességéről.

A pedagógiai programokba foglalt gyermekvédelmi tevékenységek vizsgálatánál úgy tűnt, mintha csökkent volna az iskolák esélye arra, hogy az iskolán belül koncentrálódhassanak sajátos, gyermekvédelmi típusú szakértelmek, létrejöhessenek ilyen teamek (Pl. iskolai szociális munkás, szociálpedagógus, pszichológus stb.) Említésük 9 iskola programjában jelent meg (teamként működtetendő említésük mindössze 4 iskolára jellemző. Sajátos vidéki városi megoldás az iskolaközi szakértői munkacsoport működtetésének tervezése.) Csak megkockáztatom a feltevést: azzal, hogy megteremtődtek a törvényi feltételei az iskolai gyermek- és ifjúságvédelmi felelős alkalmazásának, s rendelet szabályozza és nevesíti az e munkakörbe tartozó feladatokat, fennáll a lehetősége, hogy egyszemélyessé, átháríthatóvá váljék az egész. S mögötte persze sejthetőek az iskolák anyagi lehetőségei is. Erre még visszatérek, a „kinek a feladata az iskolai gyermekvédelem?” – kérdéskör elemzésekor. Érdekességként említem: van viszont olyan intézmény, amelyik a kortárs segítő szolgálat bevonását is tervezi a gyermekvédelmi problémák megoldásába.

A civil segítő szervezetek és egyházak tervezett bevonása 7 vizsgált iskolában jelent meg. Ez is újabb jelzés az iskolák lehetőségkeresésére, a határok tágítására.

Egyéb eljárások

Egyéb, nem operatív jellegű, nem közvetlen gyermekvédelmi eljárások, válaszok alkalmazásáról is kell szólnom. Ez a kategória – értelemszerűen – korábbi munkámban nem szerepelt. Milyen eljárásokat, tevékenységeket soroltam ide?

Veszélyeztetett tanulók felderítése, nyilvántartása (10 iskola); az iskola/a tanárok pedagógiai kultúrájának fejlesztése (6 iskola); az osztálynaplók speciális vizsgálata a veszélyeztetett gyermekeknél (hiányzások, túlkorosok, tanulmányi eredmény hirtelen romlása stb. 6 iskola); az iskolai szülői és diákszervezetek tájékoztatása az iskola gyermekvédelmi helyzetéről, problémáiról (3 iskola); iskolai alapítvány létrehozása (3 iskola).

A pedagógiai programokban bemutatott gyermek-és ifjúságvédelmi tevékenységek tartalomelemzésénél az I.-VI. eljárástípusokon belül az említések gyakoriságát is vizsgáltam. így kialakult egy sorrend a leggyakrabban említett eljárásokról, tevékenységtípusokról a legkevésbé említettekig. Ennek alapján:

- pedagógiai eljárások (77 említés)
- családdal való kapcsolat (62)
- szervezeti lépések az iskolában (49)
- anyagi támogatás (46)
- új típusú szervezetek létrehozása és/vagy átlépés
- más alrendszerekbe (37)
- a gyermekvédelmi hálózat igénybevétele (35)
- egyéb, nem operatív jellegű gyermekvédelmi eljárások, válaszok (28)

Vizsgáltam azt is, hogy az egyes iskolák a gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatosan hány tevékenység említettek. A maximum: 37, a minimum 6 tevékenység volt.

- tevékenységfajtát, eljárásfajtát foglaltak programba, a tervezés gazdagnak, kiterjedtnek mondható: 4 iskola esetében
- tevékenységfajtát, eljárásfajtát írt le: 4 iskola

- tevékenységet írt le: 6 iskola
- tevékenységet írtak le, a program kifejtése kifejezetten szegényesnek mondható: 6 iskola programjában

A leggyakoribb eljárások:

- önkormányzati anyagi támogatás, segély kijárása 15 programban
- külön foglalkozás a veszélyeztetett gyermekkel, egyéni bánásmód 14 programban
- napközi otthoni, diákotthoni, hetes otthoni elhelyezés együttevve 14 programban
- önkormányzathoz (szociális osztályhoz, gyámhivatalhoz) fordulás 13 programban
- családlátogatás 13 programban
- étkeztetés, étkezéshez juttatás 13 programban
- megfelelő légkör, odafigyelés, a tanuló-pedagógus érzelmi kapcsolat erősítése 12 programban
- orvos, védőnő segítsége 12 programban

A gyakori eljárásokról megállapítható, hogy általában, együttevve körülírják az iskola lehetséges, komplexitásra törő eszközrendszerét. Meggondolandó ugyanakkor, s legalábbis a tervezési kultúra szegénységét mutatja, hogy a fenti, eleminek tekinthető eljárások együttes alkalmazása nem jellemző a minta egészére.

Fontosnak tartom a sajátos, egyedi megoldások megjelenítését is. Egy-egy programban megjelent eljárások (a program eredeti megfogalmazásait követve):

- segítségnyújtás az új kollégáknak, új osztályfőnököknek a gyermekvédelmi munkában
- a külön élő szülők bevonása a gyermek életébe; beszélgetés a tanulóval hivatalos személy jelenlétében szociálpedagógus alkalmazása
- pedagógusaink derűs személyiséggé válására való törekvés
- a gyermek szerető megértése
- iskolánk belső részeinek és udvarának harmóniát sugárzó kialakítása és díszítettsége
- az SZM választmány gyermekvédelmi felelőseinek bevonása a gyermekvédelmi munkába
- szükség esetén együttműködés a rendőrséggel
- bírósági eljárás kezdeményezése a kötelezettségét mulasztó szülővel szemben gyermekvédelemmel kapcsolatos pályázatok figyelése
- családgondozási terv készítése
- szempontok adása családlátogatáshoz
- öngyilkosság veszélye ellen felkészítő program
- kapcsolat gyermekvédelmi szakellátó intézménnyel
- kortárs segítő szolgálat igénybevétele

Ezen eljárások közös vonása, hogy új szakmaiságok, új kapcsolatok, új attitűdök irányában tájékozódnak egyedi megoldásokat keresvén az iskolák.

Legjobb tudomásom szerint az intézményfenntartók törvényességi hiányosságot nem találtak az általam elemzett pedagógiai programokban. Különböző színvonaluk ellenére – beleértve itt a gyermek- és ifjúságvédelemről írottakat is – a fenntartók körében nem merült

fel a jóváhagyást kizáró ok. Arra azonban, hogy a leírt tervekből mi valósul meg, a tanulmány készítője 1998 nyarán még nem válaszolhat.

Írta: Mira Lászlóné, Sófalvi Tímea, Száva Piroska

Prevenció a XV. kerületben

Csoportmunka Újpalotán

Az 1997/98-as tanévben az Újpalotai Családsegítő Szolgálat, a Láncszem Utcai Szociális Gondozóbázis, a Végvár Ifjúsági Ház és a Fióka Gyermekekjóléti Szolgálat munkatársai közös szervezésében létrejött egy középiskolásokat célzó preventív csoportmunka.

Két középiskolát, a Dózsa György Gimnáziumot és a Petőfi Sándor Közgazdasági Szakközépiskolát és Gimnáziumot kerestük meg.

A Dózsa György Gimnáziumban hat osztályban elindultak a foglalkozások kéthetente egy-egy osztályban az osztályfőnöki óra keretében. Párokban vezettük a preventív csoportokat, minden pár két osztályban.

A Petőfi Sándor Közgazdasági Szakközépiskola és Gimnáziumban az érdeklődő osztályfőnökökkel egyeztettünk, és két-két bemutató órát tartottunk három osztályban is azzal a végszóval, hogy ha tetszett nekik, akkor a második tanítási félévben önkéntesen, délután lehetne végigvinni a programot.

A foglalkozásokon beszélgetések, előadások, játékok segítségével olyan témákat dolgoztunk fel, amelyek leginkább foglalkoztatják, érintik, veszélyeztetik őket, pl. drog, AIDS, pályaválasztás nehézségei, párválasztás, szülő-gyermek kapcsolat stb...

A foglalkozások lebonyolításához segédeszközöket is használtunk: ismeretterjesztő szóróanyagokat, kreatív eszközöket.

Ezek a foglalkozások sikeresek voltak, a gyerekek részéről pozitív visszajelzést kaptunk. Úgy tűnik, óriási igény van ebben a korosztályban ilyen vagy hasonló jellegű csoportokra, preventív munkára.

Tapasztalataink szerint még a legjobban előkészített programok esetében is felmerülnek nehézségek, az adott diákcsoporthoz, szituációhoz, környezethez rugalmasan kell alkalmazkodnunk (pl. az iskola adottságaihoz, a tanárok és az igazgató igényeihez stb).

Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy hatékonyabbá tehetjük a preventívot, ha a diákok részéről önkéntes alapon történik, esetleg iskolai időn kívül, délutáni foglalkozások keretében. A preventív csoport létszámát maximálni kell, max. 20 fő.

Tanulásgként levonhatjuk, hogy nem elég megajánlani a pedagógusok és a szülők részére a tájékoztató jellegű előadásokat, hanem a program szerves részévé kell ezeket tenni. Ezzel sok félreértés elkerülhető, és az esetleges felmerült igényekre reagálni lehet.

Munkánkat jelentősen megkönnyítette a szupervízió, sok tapasztalattal gazdagodtunk általa.

Fontosnak tartjuk a jövőben is az intézményi háttérrel biztosítani, az egyéni konzultációs lehetőséget felajánlani a program résztvevőinek.

Mivel ez még egy viszonylag új és nem a megszokott tevékenységi forma a Szolgálaton belül, ezért sok időt igényel a megvalósítása; támogatásra és türelemre van szükség az intézmény és a kollégák részéről.

Jövőbeni terveink közé tartozik, hogy ezzel a programmal nemcsak a középiskolásokat, hanem az általános iskolák felső tagozatosait is megcéloznánk.

Kamasztábor Mátrakeresztesen

A tábor célcsoportja a 12-1-6 éves korosztály volt. Már az iskolai tanév alatt beindított a Családsegítő Szolgálat egy prevenciós csoportot a XV. kerület két középiskolájában, melynek igen nagy visszhangja volt. Az év során szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a fiatalok részéről nagy az érdeklődés az ilyen jellegű programok iránt. Sokan jelezték, hogy az év közben elkezdett munkát szívesen folytatnák a szünidőben is, valamint akadt jelentkező a Családsegítőbe járó családok részéről is.

Szolgálatunk munkatársai azt gondolták, hogy egy intenzívebb tábor keretében e jogos igény kielégíthető.

A tábor helyszíne Mátrakeresztes volt, amely ideális környezetet biztosított a résztvevők számára. A tábor megvalósításához segítséget és támogatást a Szalmaszál Alapítványtól kaptunk.

A foglalkozásokon egy színdarabot, Shakespeare: Szentivánéji álom című művét állítottuk színpadra: ének, tánc, pantomim, próza segítségével, verbális és non-verbális módon; megterveztük és elkészítettük a díszleteket, tanultunk sminkelés technikát, és megcsináltuk a szereposztást. Munkánk során a drámapedagógia elemeiből merítettünk. Technikai segédeszközöket is használtunk, a foglalkozásokon videofelvételeket készítettünk. A felvételeket közösen visszanezve mindnyájan sokat tanultunk belőle.

Minden délelőtti foglalkozás fókuszának egy, a darabbal kapcsolatos problémahelyzetet választottunk.

Megismerkedtünk a darab helyszínével (hol és mikor játszódik), a földi világ szereplőivel, tisztáztuk az egymáshoz való viszonyukat. Ezután megpróbáltuk közösen elképzelni a szereplők küllemét (testalkatukat, arcukat, ruhájukat, eszközeiket), majd lerajzoltuk őket. Majd a darab dramaturgiájához illeszkedő témát dolgoztunk fel: „Mi segíti vagy nehezíti azt, hogy a barátomat mások előtt felállaljam?” Délután hozzáláttunk a jelmezek, díszletek elkészítéséhez. Másnap kirándultunk Kékestetőre, a következő foglalkozáson, pedig a tündérvilág szereplőivel ismerkedtünk meg, megterveztük jelmezeiket. A következő témát dolgoztuk fel beszélgetésekkel, játékokkal: „A féltékenységről: Bízhatok benned?”.

A következő nap strandolás következett, majd elkészítettük a tündérek jelmezeit, és sminkelni tanultunk, arcfestési technikákat sajátítottunk el.

Az utolsó nap témája ez volt: „Milyenek látnak engem, milyenek látok másokat?”. A történet lezárásaként megtanultuk a színdarab zárszavát, Puck monológját, s mindenki szerepe szerinti jelmezben az elkészített díszletek között kórusban elszavalta.

A délutáni szabad programokon lehetőség volt sportolni, játszani.

Táborunk vendége volt még egy vándormozis csapat, akik egy este a Cigányok ideje című filmet vetítették le nekünk. A film után beszélgettünk más kultúrákról, szokásokról, másságról, toleranciáról. A film nagyon megérintette a gyerekeket.

A fiatalok nagyon élvezték a programokat, rendkívül kreatívak voltak, s mindegyikük valamilyen területen kimagasló teljesítményt nyújtott: kézügyességben, mozgásban, művészettörténetben. Megismerkedtek a görög kultúrával, szokásokkal, zenével, belekóstoltak a színjátszás rejtelmeibe is. Mindenkinek lehetősége volt kipróbálnia magát helyzetekben, ügyességi feladatokban, s mindezt védett körülmények között tehetette meg. A színházi keret burkoltan olyan készségek fejlesztését tette lehetővé, melyekre az iskolai keretek között nincs alkalom. A közös feladatok, főzések során csapatmunkára volt szükség, így egy összetartó kis közösség kezdett kialakulni.

Mivel ezek a fiatalok olyan családokban nőnek fel, ahol rengeteg a probléma, ez az egy hét kiszakadás számukra felejthetetlen élményt jelentett. Már a tábor vége felé elkezdték tervezgetni a folytatást. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy e tábor folytatásaként évközben drámacsoport szerveződik, s talán jövőre is lesz tábor.

Szabadidős programok

Az Újpalotai Családsegítő Szolgálat az 1997/98 -as tanévben kreatív gyermekcsoportot indított a gondozott családok számára. A program sikeres volt, s a szülők és gyermekek részéről is felmerült az igény, hogy szívesen részt vennének hasonló programokban a tavaszi, illetve a nyári szünetben is.

Újpalota egy hatalmas lakótelep, s igen szűkek a lehetőségek a szabadtéri programokra, tartalmaz kikapcsolódásra. A „kulcsos gyerekek” gyakran a nagy bevásárlóközpontokban lézengnek, csellengnek egész nap. Ezek a fiatalok amúgy is sokproblémás családokban nőnek fel, így fokozottabban ki vannak téve annak a veszélynek, hogy elkallódnak, kapcsolatba kerülnek a bűnözéssel, drogokkal.

Fontosnak tartjuk az olyan preventív jellegű kezdeményezéseket, amelyek nemcsak kellemes időtöltést jelentenek a fiatalok számára, hanem készségfejlesztésre, ismeretterjesztésre is alkalmasak, és anyagi szempontból is elérhetőek, megfizethetőek a rászoruló családok számára. Ezért pályázat útján is szereztünk pénzt ezekre a programokra.

A tavaszi szünetben egy héten át tartottunk színes programokat, egyre nagyobb látogatottsággal. Jártunk az Állatkertben, festettünk húsvéti tojásokat, megnéztük a Kolibri Színház „Mosható és barátai” című darabjának bemutatóját. Kertészkedtünk is: rendbe tettük a Családsegítő kertjét, és minden gyerek örökbefogadott egy növényt, amit ő ültetett, A gyermekek nagyon élvezték a programokat, az egyes programokon kb. 13-15 gyermek vett részt, voltak, akik több nap is visszatértek.

A tavaszi sikereken fellelkesülve úgy döntöttünk, hogy nyáron is folytatjuk. Az iskola befejezése és a táborok indulása között kb. két hét volt, így ekkor, június második felében tartottuk az igazán változatos programokat.

Kirándulást szerveztünk a Budakeszi Vadasparkba, a Budai Várba, csónakáztunk a Városligetben. Jártunk a Közlekedési Múzeumban és a Csodák Palotájában. Tartottunk Sportnapot, és egy esős napon, kreatív foglalkozáson mozaikot készítettünk színes papírból, kagylóból, termésekből, gyurmából.

A program lezárásaként bográcsolással egybekötött családi vetélkedőt szerveztünk, melyen nyerni is lehetett: egy családi ebédet a Kék Pisztráng étteremben, mozijegyeket a Toldy Moziba és egy nagy tortát, mely a Pálmay Cukrászda ajándéka volt.

Az egyes napok látogatottsága eltérő volt, 3-15 főig, a vetélkedőn nyolc család képviseltette magát 26 fővel. A legkisebb gyermek két éves, a legnagyobb 16 éves volt.

A visszajelzések szerint kedvező volt a fogadtatása kezdeményezésünknek. A szülők nyugodtak voltak, hogy gyermekeik hasznos dolgokkal foglalkoztak szabadidejükben, és nem csellengtek. A gyermekeknek sokszor nem volt kedvük hazamenni a programok után, még játszottak a Szolgálat kertjében.

A program ideje alatt szolgálatunk étkezdéje ebédet vagy elcsomagolható uzsonnát biztosított a gyermekek számára. A programok egy része ingyenes volt, a kirándulós programokon buszjegyet, vagy bérletet kellett hozniuk, a múzeumi belépőkhöz 50 vagy 100 Ft hozzájárulást kellett fizetniük, a fennmaradó részt a Családsegítő Szolgálat pályázatokból, vagy saját költségvetéséből fizette.

Mind a gyerekek, mind a szülők részéről igényt jeleztek felénk a további hasonló programokra.

Írta: Prokai Judit

„Segíts Allah, csak ne ennyire!”

Egy szakállas vicc jutott eszembe a minap a velünk történetekkel kapcsolatban:

„Egy török ifjú lovára akart szállni, de többszöri sikertelen próbálkozása után Allah segítségét kellett kérnie. Majd újra nekirugaszkodott, s átesett a ló túlsó oldalára. Ekkor újabb fohászt mondott: Segíts Allah, csak ne ennyire!”

Nos, most én is így fohászkozhatnék, ha mohamedán lennék. De mert nem vagyok az, csak a tanulságok levonását tehettem meg, amit minden, saját naivitásából kiinduló, jó szándékú gyermekvédelmisnek melegen ajánlok.

Történetünk 1996-ban kezdődött egy ártatlannak és önzetlennek tűnő édességaomány elfogadásával, amely egy alföldi kisvárosban működő, külföldi érdekeltségű, magyar alapítvány vezetőjétől származott.

1997. májusában személyes kapcsolatfelvétel történt az adományozó részéről. Érdeklődését akkor még az motiválta, hogy hasonló intézmény létrehozását tervezgette. Aztán egy felejthetetlen emlékekkel teli, nyári üdülést kaptunk tőle. Mint később kiderült, itt kezdődtek a bajok, mert a vendéglátó férfiak az egyik, tizenhét éves lányunk kegyeiért versenyeztek. Az eredménye meglett, s ebben nem is a 20 vagy 30 év korkülönbség volt a döntő, hanem a pénz. S mert ezt fel sem tételeztük a pszichológus és pedagógus végzettségű lovagokról, jó néhány konfliktus forrása lett, hogy nevelési elveinkből és gyakorlatunkból nem akartunk leadni a makulátlannak vélt „házigazdák” kedvéért sem. Tehát: bármennyire tetszett volna az ötlet a gyerekeknek, nem vezettük be, hogy mindennap este tíz órakor vonuljunk el a discóba; megpróbáltunk egyensúlyt tartani a nagy szorítás ellenére abban, hogy minden gyerek életkorának megfelelően, s egyenlően részesüljön mindenből. Ekkor ehhez még némi segítséget is kaptunk a vendéglátók hölgytagjaitól.

Az egész nyár summája mégis, A. de Saint-Exupérytől kölcsönözve: gyerekeinket megszelídítették. Szájtátva figyelték a „Pótmamát”, keresték kedvét, ostromolták segítőszándékukkal. S bár némi sejtésünk, megérzésünk volt már akkor a „bűnös viszonyról” (megpróbáltuk azt kordában tartani), még további kellemes közös élményekkel gyarapodtunk. Hazaérkezésünk után gyakoriak voltak a telefonbeszélgetések, a levélírárok (ez utóbbi főleg a gyerekek részéről); mindenki kapott születésnap ajándékot (egy kivétellel!), helybe jött a Mikulás. Még a leánynak a lovag által felajánlott ösztöndíja miatt is birkóztunk, mert ekkor már nagyon kilógott a lóláb.

Egészen karácsonyig minden nagyon szépnek tűnt. Itt azonban már érdekes történések következtek, de még mindig nem akartam hinni a szememnek. És jött egy hazugságokkal teli, leány és lovagja közötti, „édes kettésben” töltött szilveszter, mely végképp elrontott mindent. S bár a gyerekek vétlenek voltak az egészben, ezután már csak egy személyes találkozásunk volt az ő összes ragaszkodásuk, megválaszolatlan leveleik, üzeneteik ellenére. Később, amikor a kapcsolat legalizálásának lehetőségére felmerült, érdekes módon a nagy szerelem is véget ért.

Már éppen nyugvópontra juthattunk volna, amikor idén ősszel a volt vendéglátóink közül kettő újra ellátogatott hozzánk. Egyikük – a nyári lovagok egyike, egy katedraszökevény firkász (a kifejezés tőle származik, s azt jelenti, hogy: volt pedagógus – jelenleg újságíró), a

másikuk az ő atyai jó barátja. Tekintettel a „rég jó kapcsolatra”, egy felajánlást kaptunk az idősebb úrtól, mindegyik gyereknek egy-egy pár cipőt. S mert ezt a Ház alapítványán keresztül bonyolítottuk volna le a tervek szerint, nem láttam okát annak, hogy visszautasítsuk az adományt. Ám az is igaz, hogy tartottam az újabb átverés lehetőségétől. S ez nem is váratott sokáig magára. A Ház felnőttjeinek egyöntetű véleménye alapján a cipők előzetes kiválasztása a szükséglet (utcai, illetve gálacipő) és az egészségmegőrzés jegyében történt. Nem kis erőfeszítésbe telt elfogadtatni, hogy a magas, merev talpú, nehéz cipők helyett – ami az új divat –, szolidabb, járásra, mindennapos viseletre alkalmas cipőket próbálgattunk. Sikerült is megszerezni a tizenkét pár, kívánalmaknak megfelelő, számukra is elfogadható bőrcipőt 62 ezer forintért, az üzletben kapott kb. tízezer forintnyi árkedvezménnyel.

Megérkezett kettőszáz kilométerről az adományozó ifjabbik barátja, a „kolléga”. Elmondtam a válogatás szempontjait, körülményeit, kifizette az előzőleg eltetett cipőket, s hazavittük azokat. Betettük a raktárba, hogy majd karácsonykor szépen becsomagolva a fa alá tehessek úgy, ahogy azt az adományozó meghagyta...

Már úgy tűnt, hogy a kezdeti rossz érzésem fölösleges volt, de sajnos itt nem ért véget a történet. A csábos nagyleány (ki időközben nagykorúvá vált) valószínűleg ismét bedobta bájait a nyári vesztés lovagnál, s nyert. Mire másnap éjszakára bementem, a 15 és 18 éves lánykáim már az ortopédra kicserélt cipőkben pompáztak, s kajánul figyelték, hogy vajon mit teszek.

Akkor semmit sem tettem, néhány megjegyzésen kívül. Aludtam rá egyet, s megírtam okulásul a történeteket. Lám, így lehet tönkretenni a gyermekekkel együtt élő, együtt dolgozó felnőttek öt év kemény munkával kivívott presztízsét egy ártatlannak tűnő, elfogadott adomány okán olyan emberek által, kiktől sokkal inkább támogatást, megértést vár egy saját maga tisztességéből kiinduló, segítő foglalkozású gyermekvédelmis, mint az átverések sorozatát.

Arról már nem is szólva, hogy mit jelenthet ez annak a gondoskodás alatt álló kis-, és nagykasznak, aki nem találja, keresi helyét ebben az átverésektől bővelkedő világban.

Marad a fohászkodás: „Segíts Allah, de ne ennyire!”

Könyvespolc

Dr. Ranschburg Jenő Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban

Dr. Ranschburg Jenő „Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban” című könyve elénk vetíti mindazt, amit tudnunk kell szülőknek és pedagógusoknak egyaránt ahhoz, hogy felismerjük a gyermekkori magatartási zavarok tüneteit, és ezek jelentésének tudatában válasszuk ki a leghatékonyabb közvetlen teendőket, elejét véve sok keserű tapasztalatnak. Segít a könyv a szülők és nevelők, valamint a pszichológia és pszichiátria közötti együttműködésben, amely nélkülözhetetlen egy magatartási zavarokban szenvedő gyermek nevelése és gyógyítása során.

A szerző kilenc témakörbe rendszerezi a kórlélektan alapvető fogalmait, összefüggéseit, olyan hozzáférhető stílusban, hogy megérthesse a szülő és a pedagógus is a zavart gyermek viselkedésének „üzeneteit”, és megfelelőképpen dolgozhassa fel ezeket.

A „Bevezetőben” választ keres arra a kérdésre: „hol és milyen szempontok alapján húzzuk meg a határt a normális és az abnormális, a társadalmilag elfogadható és a társadalmilag elfogadhatatlan magatartás között”

A második fejezetben az alvás, a táplálkozás és a kiválasztás zavarait ismerjük meg. Melyek az óvodás korban jelentkező alvászavarokat, az inszomniát, az éjszakai felriadást, a lidérces álmokat előidéző pszichológiai kiváltó okok? Menynyire fontos a szülő és a pszichológus szerepe e problémák rendezésében? Ezekre a kérdésekre találunk segítő válaszokat a „Szorongásos alvászavarok” alcím alatt.

A kövérség és a táplálék kóros elutasítása sokat vitatott táplálkozási zavar. Vannak emberek, akik olyan genetikai programmal születnek, amelynek hatására kövérebbek lesznek másoknál és ezen a tényen a fogyókúra önmagában semmit nem segít, hangsúlyozza a szerző. Fontos a jól megtervezett testmozgás, mértéktartó diéta és a kortársak valamint a szülők, pedagógusok segítő-támogató magatartása.

Az anorexia nervosa – a táplálék kóros elutasítása – olyan táplálkozási zavar, amelynek következtében a gyermek rövid idő alatt elveszíti testsúlyának legalább 25 százalékát. Miért menekülnek az evés elutasításához ezek a – többnyire serdülő – kislányok? Hogyan kezelhető a baj? Barátságos hangulatú tanácsokat talál az olvasó ezeknek a gondoknak a megoldására is.

A gyermekkor egyik nagyon gyakori és nagyon kellemetlen magatartási zavara a bevizelés – enurézis. Ha a bepisülésnek nincs organikus oka, ha nem okozzák családi vagy iskolai konfliktusok, akkor felmerülhet az a nézet, hogy az enurézis örökletes magatartási zavar. Fontos az enurézis gyors kezelése és megszüntetése, mert bár nagyon sokszor nem pszichológiai okok idézik elő, szinte mindig súlyos lelki konfliktusokhoz vezet - tanácsolja a könyv szerzője. Felhívja a szülők figyelmét arra, hogy az enurézis miatt semmi módon ne büntessék, ne alázzák meg ágyba pisilő gyermekeiket, mert tudniuk kell, hogy nem szándékos cselekedetről van szó.

Az enurézisnél még súlyosabb magatartási zavar az enkoprézis, amikor a gyerek a székletét nem tudja tartani. Mivel a zavar legtöbbször pszichológiai okokkal magyarázható, kezelése a viselkedés-lélektan relaxációs technikáit igényli – olvashatjuk a könyvben.

A „Ritmikus, motoros rendellenességek” című fejezetből megtudjuk, hogy az ujjszopás nem magatartási zavar és semmiféle káros következménye nincs; abbahagyja a gyerek, ha majd társaitól szégyelli ezt a szokását. Az önringatás és más ritmusos sztereotip mozgások, tic-ek ha nem maradnak el egy éves kor körül, akkor elsősorban mentális zavarok tünetei. A szerző felhívja a szülők figyelmét arra, hogy észrevéve a sztereotip mozgások jelentkezését, ne figyelmeztessék a gyermeket, mert a tünetek tudatosítása akadályozná azok megszűnését.

„A nemi szerep és a nemi identitás zavarai” című fejezetben a biológiai nem vállalásáról és nem vállalásáról olvashatunk. A tranz szexszualizmus és a transzvesztitizmus: magatartási zavar. A köztük létező lényeges különbségről, a háttérükben meghúzódo gyermekkori problémákról tájékozódhatunk ebben a részben.

„Pszichoszomatikus zavarok” a címe annak a fejezetnek, amelybe rövid, olvasmányos „eszmefuttatással” vezet be a szerző: a test és a lélek kapcsolatáról a tudományos gondolkodásban. Továbbá arra a lényeges tudnivalóra hívja fel figyelmünket, hogy „tudatos vagy nem tudatos vágyaink, szándékaink, helyzetünk, esélyeink, lelkiállapotunkban tükröződő mentális értékelése szerepet játszik -játszhat - valamennyi testi betegség létrejöttében, illetve kibontakozásában”.

Figyelemre méltó „A tanulás zavarai” című fejezete a könyvnek, amelyben rendszerben látjuk azokat a zavarokat, amelyek akadályozzák a tanulást:

- a percepció zavarai – a dislexia
- a motoros működési zavarok – hiperaktivitás
- kognitív funkciók zavarai
- a beszéd és a kommunikáció zavarai.

Tanulási zavarról abban az esetben beszélünk - idézzük a szerzőt -, ha az ép értelemmel és ép érzékszervekkel rendelkező, kulturálisan vagy gazdaságilag nem hátrányos helyzetű gyermek, a tanuláshoz szükséges egy vagy több képesség hibás működése miatt, bizonyos tantárgyból vagy tantárgyakból nem tud megfelelni az adott szinten megszabott minimális követelményeknek.

A VII. fejezetben azokat a magatartási zavarokat foglalja össze az író, amelyekben az egészséges, és sikeres „életvezetést erős szorongás akadályozza, illetve amelyekben a gyermek olyan kóros viselkedéstüneteket produkál, melyeknek (nem tudatos) célja a szorongás elleni védekezés.

A szorongáson alapuló maga tartási zavarok közül azokat tárgyalja, „amelyeknél a szorongás nyilvánvalóan jelen van, a gyermek átéli, és a tünetek a környezet számára is egyértelműek”. Ezeket a zavarokat „manifeszt szorongásos rendellenességeknek” nevezi (szeparációs, a teljesítmény és a generalizált szorongás, valamint a pánikbetegség).

Következnek azok a magatartási zavarok, „melyeknek közös jellemzőjük, hogy a gyermek kóros viselkedési tüneteket produkál annak érdekében, hogy a kitörni, kirobbanni igyekvő szorongást visszafojtsa, ne engedje felszínre törni” (fóbia és kényszer).

A „szorongáselméletek” című fejezetben összefoglalja „azokat az elméleteket és terápiás törekvéseket, melyek a szorongással kapcsolatos zavarok értelmezése és gyógyítására az elmúlt évtizedekben megszülettek”.

A depresszió a kedvtelenség, a szomorúság embrionális állapota, melyet borús, önkritikus gondolatok sokasága, valamint csökkent kezdeményező erő és reakciókészség kísér – olvashatjuk „A hangulat rendellenességei” cím alatt. Miért válik a depresszió rohamosan a modern társadalom betegségévé? A választ valószínűleg a modern kultúra sajátosságaiban kell keresnünk – véli az író. Felsorolja a depresszió tüneteit, a stresszort, amely ennek létrejöttéhez vezet, majd levonja a következtetést, hogy a depresszió a

fejlődési, a környezeti, a genetikai, az élettani és biokémiai változók összetett kölcsönhatásának következménye.

A könyv IX. fejezete a súlyos mentális zavarok kategóriájába tartozó kórképek közül az autizmussal foglalkozik. A súlyos, az élet korai periódusában jelentkező mentális zavar diagnosztikai jegyei közül fontosnak tartja a könyv szerzője leírni a szociális izoláció, értelmi elmaradás, nyelvi hiányosság, ragaszkodás az egyformasághoz, rituális jellegű motoros aktivitás, abnormális reakciók a külső ingerekre, szokatlan képességek tüneteit.

Napjainkban a viselkedésterápia látszik egyedül eredményesnek az autizmus kezelésében – állapítja meg a könyv szerzője és figyelmeztet arra, hogy habár az autizmus nem gyógyítható mentális zavar, mégis javulás azoknál az autistáknál mutatható ki, akik családban élnek.

Befejezőként Dr. Ranschburg Jenő szükségesnek tartja megemlíteni a gyermek azon testi-lelki károsodását, amelyet azoknak a szülőknek, nevelőknek a durvasága idéz elő, akiknek a gyermek jogi és pszichológiai értelemben kiszolgáltatott; szükségét látja olyan intézmény létesítésének, ahol szakembereket képeznek ki, akiknek feladata, az abúzusok megelőzése, illetve az abúzusba torkolló szülőnevelő gyermek kapcsolatok megelőzése lenne.

(Dr. Ranschburg Jenő: Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998.)

Könyvespolc

Susanna Millar: Játékpszichológia

Olvasmányosan, de tudományos igényességgel írta Susanna Millar angol pszichológusnő Játékpszichológia című könyvét, a-melyben sorra veszi az ismert játékelméleteket, összeszedi a megfigyeléses, illetve a kísérleti vizsgálatok alapján a játék különböző formáival kapcsolatos tudnivalókat.

Az első két fejezetben azokat az elméleteket ismerjük meg, amelyek hatottak a játékot elemző pszichológiai gondolkodásra. Platón alakját idézi, aki elsőként ismerte fel a játék gyakorlati hasznát a tanulásban, majd a nagy reformer nevelőkre utal, kezdve a XVII. századbeli Comeniustól Rousseau-n, Pestallozzin át Fröbelig, akinek hatására a pedagógusok egyre inkább elfogadták azt a nézetet, amely szerint a nevelésnek „számolnia kell a gyermekek természetes érdeklődésével és fejlettségi szintjével”.

A XIX. század közepén és végén az evolúciós elmélet hatása kedvezően befolyásolta és fellendítette a gyermek megfigyelését, tanulmányozását, a játékelméletek kialakulását. Említésre kerül a könyv ebben a részében. Herbert Spencer: „A felesleges energia”, G. I. Hall: „A fejlődés megismérlésének elmélete”, Kari Gross: „A készségek gyakorlása” valamint James Sully: „A játék, mint attitűd” című munkája.

Susanna Millar könyvében fontos teret kap a pszichológiai elméletek játékfelfogása. A játék pszichoanalitikus magyarázata Sigmund Freud nevéhez fűződik, Jean Piaget a fejlődéslélektanba ágyazva tett fontos megfigyeléseket a játékról.

Egy fejezet különböző fejlődési szinten vizsgálja az állatok játékos magatartását. A „Játék ez?” -című fejezet az ízeltlábúak viselkedésére vonatkozó megfigyeléseket összegezi. A gerincesek közül a madarak és az emlősök játékával kapcsolatos kísérletekről, megfigyelésekről olvashatunk.

A könyv további fejezeteinek címei: Az explorációs és a mozgásos játék, A képzelet, az értelem és a fantáziajáték, Játék és utánpótlás, A társasjáték, Az egyéni és a társadalmi különbségek hatása a játékra, Játékterápia – szemléletesen utalnak a tartalomra, amelyben az író a gyermek fejlődésének különböző fokaira jellemző játékformákat tárgyalja.

Miért játszunk? Van-e a játéknak biológiai háttere? – teszi fel a könyv végén a szerző a kérdéseket, amelyekre még mindig hozhatnak építő, árnyaló elemeket a megfigyelők, mintegy részvételre készítve az olvasót.

Susanna Millar könyve, amint ő maga írja az előszóban, elsősorban az érdeklődő olvasónak szól, ezért az elméleteket és a kísérleteket egyszerűbben és kevésbé szakszerűen tárgyalja, mint amilyenre a pszichológushallgatóknak szükségük lenne. Számukra gazdag irodalomjegyzéket közöl, mely a kísérleti és technikai részletkérdésekkel foglalkozó szakirodalmat tartalmazza.

(Susanna Millar: Játékpszichológia. Maecenas Kiadó)

Írta: Vucskó Bernadett

Családon belüli szexuális devianciák

Ezzel a címmel rendezett konferenciát az *Újpesti Családsegítő Szolgálat*.

A kissé hosszúra nyúlt megnyitó után a szexualitás kriminológiai vetületeivel kapcsolatosan *dr. Morvai Krisztina* (ELTE Büntetőjogi Tanszék) a nők ellen családon belül elkövetett szexuális erőszakról tartott lenyűgöző és egyben megdöbbentő előadást. Sokak számára hihetetlen, hogy házasságon belül is el lehet követni nemi erőszakot. A feleségbántalmazás hosszú folyamat, mivel nem csak fizikai, szexuális bántalmazásról van szó, hanem lelki terrorral is párosul. Jellemző a rendszeresség és a célzatosság. Többekben felmerülhet a kérdés, hogy miért tűrik a bántalmazást a feleségek? A nők próbálják megmenteni a házasságukat, többnyire egyedül maradnának, mert az említett folyamatban teljesen izolálódnak (főleg a férj féltékenysége miatt), senkivel sem tudják a kapcsolatot tartani. Sokszor azért tűrnek az asszonyok, hogy a gyerekek ne maradjanak apa nélkül, vagy nehogy állami gondozásba kerüljenek, a család egyben maradjon, hisznek a családban és a szerelemben.

Az előadás során részleteket hallhattunk az előadó *Terror a családban* című könyvéből. Az idézett esetek azt bizonyították, hogy a férfiak nem tekintik ezt „olyan nagy ügynek”.

A gyermek- és fiatalkorúak sérelmére elkövetett szexuális visszaélésekről és erőszakról *dr. Virág György* (Kriminológiai Intézet, Eszter Ambulancia vezetője) tartott tájékoztatót. Az emberölés után a szexuális erőszak a legsúlyosabb bűncselekmény. Többen vannak sajnos azon az állásponton, hogy egy ilyen bűncselekmény az áldozat hibájából történt, ő a felelős. A bemutatott statisztikák alapján igen gyakoriak a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, és mint közismert, rendkívül magas – kb. tízszeres – a látencia, főleg fiatalkorúak körében, mivel félnek beszélni a történetekről. Sokszor nem is tudják elmondani, mert családon belül történt a visszaélés vagy erőszak, illetve nincs kihez fordulni, nehéz elmondani. A gyermek kiszolgáltatott helyzetben van, és nem érett sem fizikailag, sem lelkileg szexuális kapcsolatra. Súlyos következményei lehetnek az erőszaknak, melyek a további és akár a felnőtt életre is kihathatnak. Közvetlen következmény lehet: szorongás, félelem, szégyen, büntudat, fizikai panaszok, pszichoszexuális fejlődési zavarok. Hosszú távú hatások: negatív énkép vagy önértékelés, kapcsolati, házassági, szexuális problémák, érzelmi élet zavarai, szorongás, önpusztító magatartás. Minél fiatalabb korban van a gyermek, annál sérülékenyebb. A trauma nagyobb, ha az elkövetőhöz fűződő kapcsolat közelebbi. Ebben az esetben a gyermek nem tud védelmet találni a családban, nem tud hova visszavonulni. Fontos hogy az ily módon sérült gyermekek és fiatalok támogatást és védelmet kapjanak. Komplex szolgáltatásokra van szükség, megfelelő szakemberekre: pszichológus, jogász, szociális munkás.

Dr. Buda Béla (SOTE) az alternatív családmockellekről beszélt. Rövid előadásában alternatív családmockellként az együttélést és a nyitott házasságot említette. Kíváncsi lettem volna, hogy vajon miért kerülnek a fiatalok a házasság intézményét, miért nem kötelezik el egyre többen magukat. Ez nyitott kérdés maradt.

A folytatás nagyon életszerű volt. A homoszexualitással kapcsolatos társadalmi problémákról maguk az érintettek beszéltek. A homoszexuális szó szerintük (és többek szerint is) medikalizál, mintha betegség lenne. Ezért inkább a „meleg” kifejezést tartják

kívánatosabbnak. A melegek együttélésével törvényileg is foglalkozni kellene, különösen fontosak a gyermekeket is érintő kérdések (gyermeknevelés, örökbefogadás, nevelőszülőség).

Az előadások után témakörönként szekciókban gyűltünk össze, ahol az adott témáról bővebben kifejthettük tapasztalatainkat, véleményeinket, majd megnézhattunk egy amerikai videofilmet olyan gyermekek táboroztatásáról, akik lesbikus vagy homoszexuális szülőkkel élnek együtt.

Írta: Gelencsér Katalin a nyári egyetem soros elnöke

X. CSALÁDÓVÓ NYÁRI EGYETEM

A X. Családóvó Nyári Egyetem Gödöllőn, az Agrártudományi Egyetem infrastrukturális bázisán, a gödöllői Petőfi Sándor Művelődési Központ szervezésében, a Református Egyház Bethesda Gyermekkorházának segítségével 1998. július 5-11-e között került megrendezésre.

A szellemi fórumon részt vett humán szakemberek között voltak: megyei tisztifőorvosok, gyermekorvosok, védőnők, főiskolai tanárok, hallgatók, közép- és általános iskolák, óvodák, gyermekotthonok, nevelési tanácsadók munkatársai, személyiségfejlesztésével, gyermekvédelmi ügyekkel foglalkozó szakemberek, a gyermekjóléti szolgálat, a családok szociális segítségével foglalkozó intézmények vezetői, dolgozói, nevelőszülők, közművelődési szakemberek, minisztériumi, önkormányzati művelődésügyi, egészségügyi, gyámügyi, szociális kérdésekkel foglalkozó köztisztviselők, pszichológusok, szociológusok, gyógypedagógusok, civil önszervezetek képviselői, lelkészek, egyházi karitatív mozgalmak tagjai, vezetői. A Battonyai SOS Gyermekfaluból 6 nevelőanya, Szabadkáról 1 családszociológus, Szlovákiából 2 főiskolai hallgató ismerkedett a magyarországi családok életét meghatározó tényezőkkel.

A Családóvó Nyári Egyetem intézményközi és foglalkozásközi résztvevői köre, a családok mai jellemzőiről hozott, a kiscsoportokban megismerhető tapasztalata, tudása ennek a nyári egyetemnek az egyik legtöbbet dicsért, különleges értéke. A sokféle településtípusról, a sokféle emberi oldalról összeadó családkép sohasem engedte egy-egy intézmény logikájára szűkíteni az elemzési aspektust, mindig sokoldalú látásmódra készítetett, a család egész érdekét szolgáló ösztönzéseket adott, a családdal kapcsolatban álló különböző intézmények hatékony együttműködésének számos új, helyi formáját hívta életre az elmúlt években.

A nyári egyetem résztvevői mindig a humán értelmiség hiteles, innovatív szellemű, ügyes, elkötelezett, igényes szellemiségű részéből kerültek ki. Praktikus és hatékonyan ösztönözték egymást, segítettek meglátni és komplexen kezelni a különböző családok belső megtartó erőit, értékeit és gondjait.

1998-ban a teljes programot igénylők Budapestről, Nagykátáról, Esztergomból, Budaörsről, Szarvasról, Tárnokról, Oroszlányból, Várpalotáról, Tiszaújvárosból, Tatáról, Pécsről, Nagykovácsiból, Érdről, Debrecenből, Jászberényből, Kaposvárról, Dunaföldvárról, Százhalombattáról, Miskolcra, Battonyáról, Nagykanizsáról, Kecskemétre, Sárospatakról, Kiszállásról, Zsanáról, Szegedre, Szolnokról, Hajdúszoboszlóba, Körmenyre, Szombathelyre, Óbottányra, Balatonalmádiba, Martonvásárra, Szekszárdra, Tolnába, Almamellékre, Üllőre, Dorogra, Szadára, Vágsellyésre, Szabadkára érkeztek.

Egy-egy napra délelőtti, vagy esti programra sokan jöttek Gödöllőre és környékéről, Budapestre, Pest megye településeiről. A nyári egyetem előadásain több mint 170 fő vett részt.

Kezdetől arra törekedtünk, hogy a családok épségét megóvjuk, értékeit megőrizzük. A program délelőtti előadásain mindig, most is rálátást biztosítottak minden olyan tényezőre, amely a családok és tagjaik életminőségét befolyásolhatja. Erre a célra a nyári egyetem összes programidejének 70 órányi időtartamából minden évben 20 órát biztosítottunk.

1998-ban Kapitány Ágnes és Gábor a válsághelyzetekről és a túlélési stratégiákról, Dessewffy Tibor a posztmodernizmus és a posztkommunizmus jelenségeiről, Pálné Kovács Ilona az életlehetőségek regionális különbségeiről és tennivalóiról, Göncz Kinga az átmeneti társadalom családjának tényezőiről, Debreczeny Károly István a családi életciklusok, szerepek érzelmi erőtváltozásairól, Vájna Virág a gyermekvédelmi törvény új tennivalóiról és tapasztalatairól, Révész Magda a gyermekjólét biztosítékairól, Alpár Zsuzsa a tinédzser évek személyiségfejlődési, családi és érzelmi konfliktusairól, Mohás Livia a Demeter típusú anyák és lányai családromboló szerepéről, Lányiné Engelmayer Ágnes a család és a fogyatékos gyermek együttélésének nehézségeiről, szépségeiről, Iván László az öregedés biológiai, pszichológiai jelenségeiről, a boldog öregség megérésének és megélésének feltételeiről, Levendel Júlia, Horgas Béla az emberi méltóság megőrzésének lehetőségeiről, szükségességéről tartott előadást és beszélgetett a résztvevőkkel.

A rálátást segítő előadások ismeretanyagát törekedtünk kiegészíteni választható, a belátást, a személyes hatékonyságot, a kommunikatív készséget fejlesztő, 20 órás időtartamú, intenzív, kiscsoportos szeminárium vagy tréning lehetőségével.

A kiscsoportos foglalkozások témaköreit, formáit mindig a résztvevők által jelzett igényekre szerveztük. A 10 év során az évente kínált 6-8 kiscsoport témakörei, formái ezért, ha részlegesen is, de mindig változtak. Folyamatos, aktuális, szellemi és gyakorlati fejlődési lehetőséget kínáltak a visszajáró és az új résztvevőknek egyaránt.

1998-ban Gondos Anna a csoportos tanácsadás módszereit, Komlósi Piroska a problémás esetek elemzését, Szabóné Molnár Anna a pszichológiai játszmák Gordon-módszerű kezelését, Pócs Margit, Vidovszky Gábor az örömtréninget, Zolnay Erika, Gesztelyi Tamás az egészség megőrzésében a kortárs-segítés lehetőségeit, Szentesiné Tóth Edit az élet nagy kérdéseinek transzperszonális értelmezési módjait gyakoroltatta délutánonként, 3-tól 6 óráig a résztvevőkkel.

A nyári egyetem optimális hatása érdekében arra is törekedtünk, hogy a résztvevők kilátását, jövőképét, újító cselekvőkedvét is gazdagítsuk. Esténként minden évben olyan személyiségeket, olyan civil kezdeményezések képviselőit hívtuk bemutatkozásra és beszélgetésre, akik a semmiből, a feltételek szinte teljes hiányából, a felismert gondok megoldására képesek voltak valami olyat életre hívni, amivel a jövőt, az önségítés lehetőségét, formát, szolidáris mozgalmat teremtettek, amivel számos, érintett család életének nagy problémáit segítettek megoldani.

1998-ban Kemény Bertalan az 500 lélekszám alatti települések életében a falugondnokok szerepével, jelentőségével, 420 falugondnok tevékenységének sokszínűségével, Györík Edit és a Belvárosi Tanoda tanulói a mindenholon kicsapott, szenvedélybeteg, deviáns középiskolásokkal való személyes foglalkozás, mentális gyógyítás módjaival, a fiatalok önismeretének, öngyógyításának új lehetőségeivel, Boldizsár Ildikó az autentikus magyar mese világának személyiségfejlesztő szerepével, Kalla Éva a cigányok másságának értékeivel és gondjaival, Halász Endre a Bokor bázisközösség értékeivel, a katolikus iszákosmentés mozgalmának kezdeteivel és fejlődésével ismertette meg az esti beszélgetések résztvevőit.

Az utolsó estén írt Véleménykérő, (minősítő) lapokon a legnagyobb élményt, a legösztönzőbb gondolatot adó személyiségként nemcsak a délelőtti, kiváló előadók nevei szerepeltek, hanem az esti beszélgetőpartnerek is. Kemény Bertalan, Boldizsár Ildikó, Kalla Éva és Halász Endre is felkerült a legkedveltebb előadók listájának élére.

A Családóvó Nyári Egyetem eredményét, hatékonyságát minden évben azon mértük le, hogy a résztvevők kiket ajánlanak meghívandó előadónak, a nyári egyetem programját,

annak „számukra-valóságát” miként értékelik, milyen témákat kérnek a következő év nyári egyetemére.

Az 1998. évi véleményező és programadó lapokon az szerepelt a legtöbbször, hogy a Családóvó Nyári Egyetem, a nemes ethoszú, intenzív szellemi fórum, nemcsak ismereteiket gyarapította friss kutatási eredményekkel, szakbibliográfiákkal, az alkalmi könyvadásításon vásárolható szakirodalommal, az egymástól tanult lehetőségek sokaságával nemcsak újító kedvüket ösztönözte, hanem hitüket, elkötelezettségüket is megerősítette azzal az emberséggel, szellemmel, és derűvel, amely áthatotta az egyhetes, napi 10 órás, intenzív, magas színvonalú közösségi értékrendű együttlétet.